

UNG, LOVLØS OG **LOVENDE.**

FORTELLINGER OM VEIEN UT AV KRIMINALITET

Norges Røde Kors
Postboks 1, Grønland
0133 Oslo
Norge

E-post: post@redcross.no

Webadresse: www.rodekors.no

Forfattere: Ingrid Iversen Hølaas og Nicholas Janicki-Berg

Spesiell takk til: De 13 personene som har delt sine historier med Røde Kors i intervjuene. Også særlig takk for faglig samarbeid til Nettverk etter soning og Uteseksjonen.

ISBN: ISBN 978-82-7250-248-4 (Trykt)
ISBN 978-82-7250-249-1 (Elektronisk)

Design: Wittusen & Jensen

Illustrasjoner: Xueting Yang, www.xueting.no

INNHold

FORORD	4
SAMMENDRAG	5
1. SOLVEIGS HISTORIE	6
2. MENNESKENE SOM GIR OSS HISTORIENE	8
2.1 METODE	8
3. UTENFORSKAP	11
3.1 OPPVEKSTSVILKÅR	11
4. TIDLIG ERFARING MED RUS	14
5. HVA ER «DESISTANCE»?	17
6. BRUDDET - VEIEN UT AV KRIMINALITET	19
6.1 VENDEPUNKTHISTORIER	19
6.2 «MIN EGEN VILJE»	22
6.3 SOSIALE BÅND OG NÆRE RELASJONER	25
6.4 JOBB OG FRITID	33
7. «ETTERLIVET»: HVORDAN SER DE PÅ FREMTIDEN?	37
7.1 SELVBILDE – FØR OG NÅ	37
7.2 DRØMMER OG AMBISJONER	39
8. OPPSUMMERING	41
9. ANBEFALINGER FRA INFORMANTENE	43
SLUTTNOTER	44

FORORD

Anne Bergh, generalsekretær i Røde Kors

Lytt til de unge!

Alle mennesker har iboende ressurser. Gjennom våre aktiviteter møter vi i Røde Kors mennesker i alle aldre som har vært involvert i kriminalitet og rus, men som har klart å endre livet sitt og finne en ny og bedre vei. Fra dem er det mye å lære. Hva skal til for å lykkes?

Ingen er bedre til å fortelle hva som skal til for livsendringer enn de det selv gjelder. Vi har derfor snakket med 13 personer i alderen 18-36 år som startet med kriminalitet i ung alder, og spurt dem om hva som fikk dem til å slutte. Resultatet kan du lese i denne rapporten.

I 2022 registrerte politiet 16 956 forhold hvor den mistenkte/siktede var under 18 år. Ungdomskriminalitet koster. Ofre for kriminalitet opplever skader, traumer og tap. De unge som utfører kriminelle handlinger har det ofte ikke godt, de heller. Målet må være nedgang i kriminalitetsstatistikken.

I rapporten har vi latt de som har erfaring med kriminalitet i ung alder, selv komme med sine anbefalinger til myndighetene og hjelpeapparatet.

De vi har snakket med mener at forebygging av kriminalitet må få langt mer oppmerksomhet. Det er en klok anbefaling, som jeg støtter.

Røde Kors erfarer at en trygg og inkluderende barndom er et viktig vern mot kriminalitet. Derfor driver vi mange aktiviteter for barn og unge, som Fellesverkene, Ferie for alle, Kors på halsen og Barnas Røde Kors.

Vår uavhengige rolle bidrar til at vi får innpass hos unge som mangler tillit til det offentlige hjelpeapparatet. Vi ser at fellesskap og gode opplevelser er viktig for at barn skal ha en positiv utvikling.

Oppfordringen fra de vi har snakket med er klar: sats på oss! Vi må aldri gi opp barn og unge som faller utenfor. For de unges ressurser kan brukes til å gi livet ny retning, som historiene til de 13 menneskene vi har snakket med viser.

Når barn og unge ønsker seg ut av kriminalitet, må vi som samfunn være der for dem – både som offentlig hjelpeapparat, frivillig organisasjon og ikke minst som medmennesker.

Og hvis de ikke klarer det på første forsøk, må vi være der igjen når de prøver på nytt. Uansett tidspunkt. Unge som begår lovbrudd må raskt få god oppfølging, og ha mulighet til fellesskap og aktiviteter, også på kveldstid når offentlige kontorer er stengt. Nettverk etter soning er nettopp et slikt viktig tilbud fra Røde Kors.

Jeg vil rette en stor takk til de som har latt seg intervjuet til denne rapporten. Jeg er stolt av at vi i Røde Kors kan få formidle historiene deres. God lesing!

SAMMENDRAG

Med rapporten «Ung, lovløs og lovende» ønsker Røde Kors å løfte frem erfaringer fra personer som har hatt en ungdomstid med kriminalitet. Hensikten med rapporten er å styrke kunnskapen om hvordan vi som samfunn bedre kan forebygge og hindre tilbakefall til kriminalitet.

Røde Kors har dybdeintervjuet 13 personer i alderen 18 til 36 år som i ungdomstiden har vært involvert i kriminalitet. Informantene har klart å endre livene sine. De er ikke lenger involvert i kriminelle handlinger, og mange har hatt en rusavhengighet de har klart å legge bak seg.

Hva gjør at en person bestemmer, og ikke minst, klarer å gi livet sitt en ny retning? Dette er det overordnede spørsmålet Røde Kors ønsket å undersøke med denne rapporten. Svarene er like mange som antall informanter. Alle har sin unike historie. Det finnes likevel noen fellestrekk som presenteres i rapporten.

I intervjuene uttrykte informantene at **ungt utenforskap, innvandring til Norge og rus** bidro til å forklare **veien deres inn i kriminalitet**. Veien inn i kriminalitet og rus startet tidlig, for et flertall av informantene allerede rundt 12-års alderen. De vi har intervjuet til rapporten, har ikke passet inn i rammene samfunnet setter for barn.

Historiene til informantene viser at det er et samspill mellom flere faktorer som gjør det mulig å **legge et liv i kriminalitet bak seg**. Informantene trekker frem **ønsket og sin egen vilje til å endre livet sitt som grunnleggende**, men andre rammevilkår må også ligge til grunn.

Nære relasjoner er viktig for både **motivasjon og gjennomføring** av beslutningen om å slutte med kriminalitet. Savnet etter foreldre som de har mistet kontakten med og ønsket om å ikke

skuffe dem mere, har vært viktig for noen. For andre har sentrale personer i hjelpeapparatet som virkelig så dem, utgjort den store forskjellen.

De unge må ha et ønske om å endre livet sitt, og når det er til stede er det viktig at det **finnes et hjelpeapparat som kan fange dem opp**. Et beredt og fleksibelt hjelpeapparat som ser og møter hele personen, er sentralt.

Muligheter for **jobber og fritidsaktiviteter som inspirerer og engasjerer** blir trukket frem som viktige elementer for å opprettholde beslutningen om å endre livet sitt. Informanter understreker viktigheten av **tillit, mestring og ansvar**. For å kunne ta i bruk tilbudene som finnes må informasjonen nå de unge det gjelder. **Informasjon om aktivitetsmuligheter, og om muligheter for behandling og tiltak, bør være lett tilgjengelig for unge, uavhengig av hvor de bor i landet.**

Grensen mellom kriminalitet og rus er ofte overlappende. En informant beskrev det som et tveegget sverd. **Å få eller oppsøke behandling for rusavhengighet har hatt en positiv effekt på veien ut av kriminalitet for flere**. For frivillige organisasjoner og offentlige instanser som jobber med unge og ungdomskriminalitet, er kompetanse om rus viktig.

Gjennom historiene til informantene får vi en forståelse av hvordan endringen til et liv uten rus og kriminalitet har påvirket deres selvbilde positivt. Det har åpnet opp for ambisjoner og drømmer for fremtiden. Rapporten viser hvilke ressurser informantene og andre med lignende erfaringer kan tilby, særlig i arbeidet med å forebygge kriminalitet og hjelpe andre unge personer med å håndtere sine egne liv etter kriminalitet.

1. SOLVEIGS HISTORIE

Solveig kommer fra et lite sted på Vestlandet. På barneskolen mistet hun lillebroren sin. Hun ble fort sett på som raringen på skolen. Solveig beskriver skolehverdagen slik:

«Så jeg var hun lille jenten som gikk på kirkegården etter skolen og besøkte lillebroren min. Hadde briller og astma, sant, så jeg var jo rar fra dag én av. Det er jo kjempelett å mobbe».

Å miste lillebroren sin beskriver Solveig som et stort traume i livet sitt, et traume hun tror hun i dag ville fått hjelp for, men som hun da ikke fikk hjelp til å bearbeide.

Solveig fremstår som en sosial person med mye humor. Dette gjør ikke historiene hennes mindre alvorlige. Solveigs traume med å miste broren blir etterfulgt av mye mobbing på skolen, både verbalt og fysisk. Hun forteller ikke om mobbingen til noen. Istedenfor isolerer hun seg, fra alt og alle. *«Jeg var veldig, veldig isolert. Og som foreldrene mine ville kalt det, en veldig sint tenåring».*

Isolasjon følger henne videre i livet. Solveig starter med hasj som 13-åring. I en ungdomstid med mye rusbruk blir Solveig kjæreste med Arne. Arne, forteller Solveig *«[...] gjorde en god jobb med å isolere meg, og jeg gjorde en enda bedre jobb med å isolere meg. Jeg var jo kjempeav-*

hengig av han og rusen».

Arne selger stoff fra leiligheten de deler, og Solveig beskriver en kaotisk periode i livet med ran, svindel og politirazziaer. Solveigs vendepunkt kommer da Arne banker henne: *«Så den dagen han banket meg, da sa jeg meg ferdig». [...]* *«Det skjedde sånn» [Solveig knipser].*

Solveig anser seg som heldig. Hun har en familie som hjalp henne da hun nådde bunnen. Hun ble hentet hjem til foreldrene, og begynte på en egenkomponert rehabilitering på familiens hjemsted. Solveig forteller at hjelpeapparatet ikke har spilt en stor rolle i å hjelpe henne tilbake til et lovlydig og rusfritt liv. Hjelpen har hun først og fremst fått av moren og søsteren. Unntaket er gjeldsrådgivningen hun fikk fra Nav, som var uvurderlig. Personen som hjalp henne, beskriver Solveig som *«seriøst det vakreste Nav-[sted] har å tilby».*

Etter hvert fikk Solveig stablet livet sitt på beina igjen. I dag beskriver Solveig seg selv som svært ambisiøs. Hennes ambisjoner for fremtiden er rettet mot å hjelpe andre sårbare barn og unge. Hun har tatt opp fag fra videregående og har begynt å studere. Planene for fremtiden er mange. Og alle innebærer en fremtid uten rus og kriminalitet.

Solveigs historie er en av 13 unike livshistorier vi skal høre om i denne rapporten.

Formålet med rapporten er å løfte frem erfaringer fra personer som har hatt en ungdomstid med kriminalitet og som har funnet veien ut. Slik ønsker Røde Kors å bidra til å bedre kunnskapen om hva som kan forhindre tilbakefall til kriminalitet. En viktig del av dette arbeidet er å høre fra dem som har erfaringer fra en ungdomstid med kriminelle handlinger, og som har klart å gjøre endringer.

Røde Kors håper at deres historier kan bidra til innsikt og læring slik at vi som samfunn i større grad kan hjelpe dem det gjelder til å gjøre endringene de ønsker, og bidra til at de har en stemme i samfunnsdebatten. Røde Kors mener at å fremme erfaringer fra en ungdomstid med kriminalitet har stor verdi innen et felt der mange sektorer og ulike etater er involvert, og der problemstillingene ofte blir belyst av fagrapporter og statistikk. Historiene til de 13 informantene gir oss en bedre dybdeforståelse av hva som har vært viktig for disse personene i prosessen med å snu om på livene sine og legge kriminaliteten bak seg.

Alle historiene og livserfaringene er forskjellige, men det finnes noen likhetstrekk. Dem som vi snakket med i arbeidet med rapporten, har ikke passet inn i rammene samfunnet setter for barn. Utenforskap i ung alder er et likhetstrekk i mange av historiene. Et annet likhetstrekk er et ønske om, og en styrke til å snu om på livet. Ønsket om å gjøre endring i livet sitt er en begynnelse, og deretter starter arbeidet med å bryte tidligere mønstre. Med denne rapporten ønsker Røde Kors, med informantenes egne fortellinger, å belyse hvilke faktorer som var viktige i denne prosessen.

Historiene til informantene viser hvilke dyrebare ressurser de har, som de kan og ønsker å tilføre samfunnet, både i kraft av hvem de er som personer, og i kraft av hva de har lært basert på sine erfaringer.

2. MENNESKENE SOM GIR OSS HISTORIENE

Rapporten «Ung, lovløs og lovende» kunne ikke blitt laget uten menneskene som har delt sine historier med Røde Kors - åpent, direkte og med få forbehold.

Informantene i denne rapporten er i dag bosatt i ulike deler av landet. Noen har vokst opp i større byer, andre på små steder. Omtrent halvparten har vokst opp på små steder i Norge, og halvparten har vokst opp i storbyer i norsk sammenheng eller i byer i utlandet. Flere har flyttet mellom ulike steder i oppveksten, innad i Norge og mellom andre land og Norge. Omtrent halvparten av informantene (6 av 13) har innvandrerbakgrunn. Datamaterialet er ikke stort nok til å sammenligne landsdeler, men det er variert nok til å kunne si at det handler om mer enn storbyproblematikk.

Røde Kors intervjuet fire kvinner og ni menn til denne rapporten. Dette er i samsvar med kriminalstatistikken for unge, der gutter og menn er overrepresentert.¹

Menneskene som gir oss historiene har relativt stor spredning i alder. To informanter er 18 til 19 år, åtte informanter er 20 til 29 år og tre informanter er 30-36 år gamle.

Røde Kors brukte følgende utvalgsriterier for rekruttering av informantene:

- Informanten har ikke blitt siktet for straffbare handlinger de siste to årene og heller ikke vært i soning.²
- Informanten begikk det siste lovbruddet før hen fylte 25 år.
- Informanter under 30 år var foretrukket for å redusere risikoen for minnefeil.

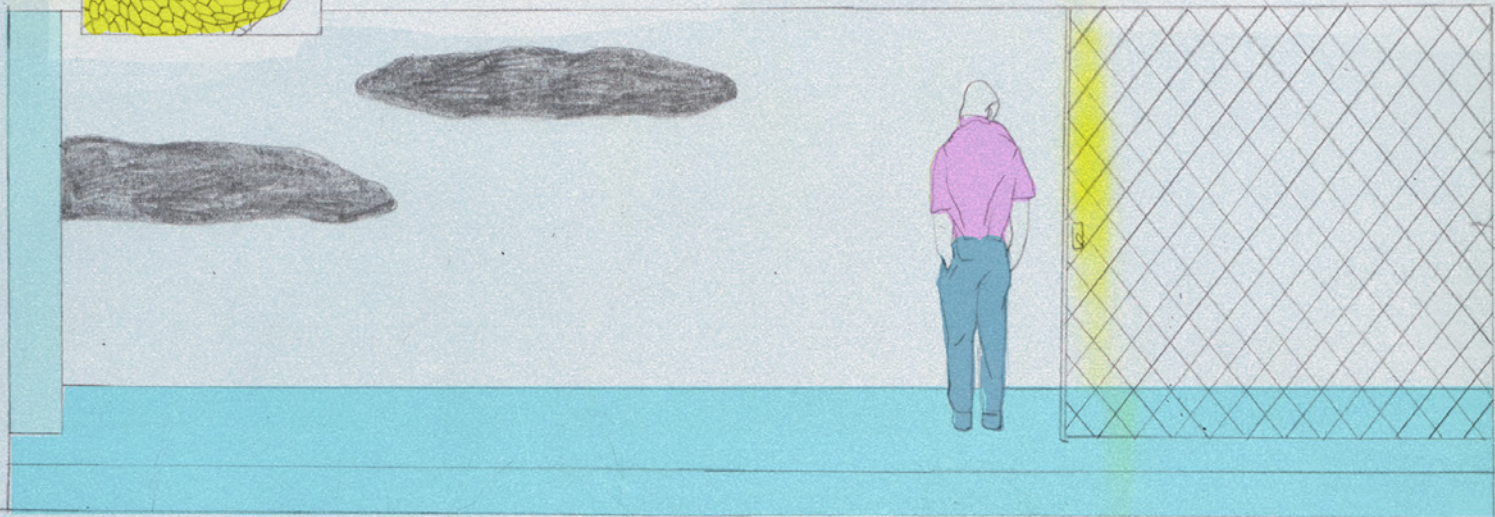
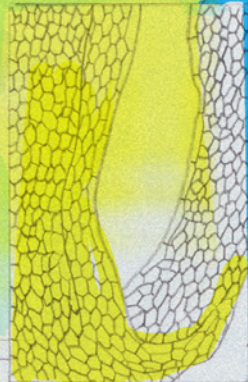
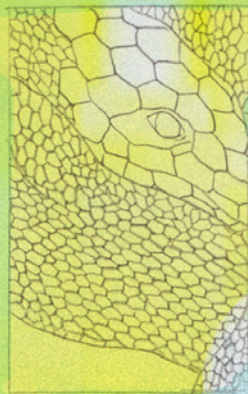
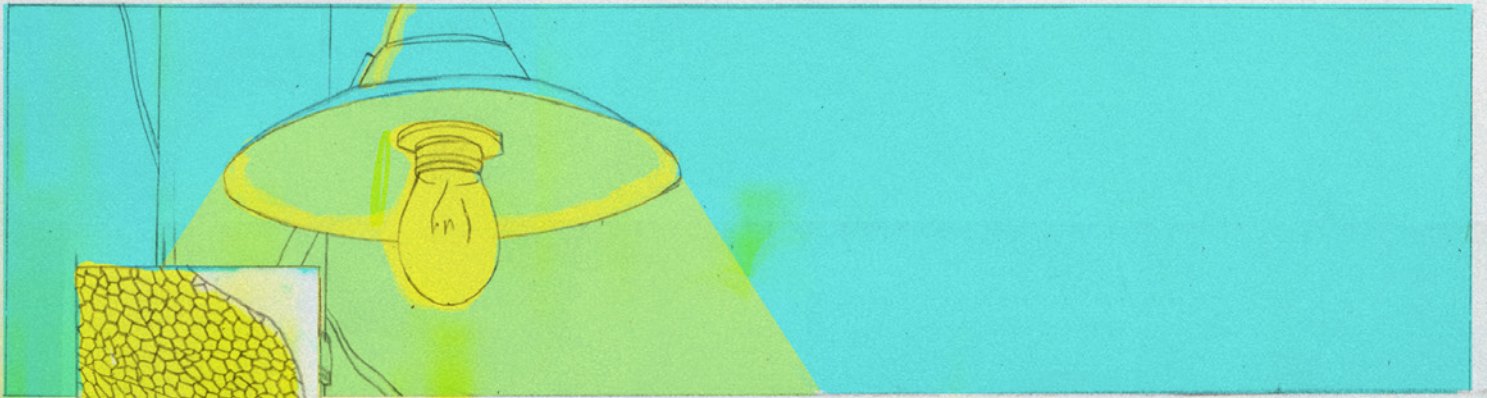
Informantene er anonymisert og gitt fiktive navn i rapporten.³

2.1 Metode

I løpet av vinteren 2022 gjennomførte Røde Kors dybdeintervjuer med 13 voksne i alderen 18 til 36 år. Informantene ble hovedsakelig rekruttert gjennom Røde Kors' egne aktiviteter og kommunale tjenester.

Intervjuene varte mellom 30 og 70 minutter, med et gjennomsnitt på 50 minutter. Intervjuene ble tatt opp med båndopptager og transkribert av et eksternt firma. I forkant av intervjuet samtykket alle informantene å delta i prosjektet etter at de hadde fått et informasjonsskriv som forklart prosjektets formål, prosessen og sine rettigheter. Alle deltakerne fikk muligheten til sitatsjekk og oversikt over funnene før publisering.

3. UTENFORSKAP

3.1 Oppvekstvilkår

«Jeg kunne kanskje virke veldig skremmende, men jeg trengte kanskje en klem eller ... at noen så meg.» - Siri

Da de unge ble spurt om hvordan de startet med kriminalitet, var det mange som fortalte om en oppvekst med store utfordringer. En stor andel slet på skolen. De passet ikke inn, hadde læreplaner eller diagnoser som ADHD. Barnevernet var ofte involvert i livene deres på et tidlig tidspunkt. Noen ble tatt ut av hjemmet, opplevde vold hjemme eller hadde foreldre med rusavhengighet. Noen kom til Norge i ung alder og de dørene som de opplevde som åpne, ledet dem inn i kriminalitet og rus. Erkjennelsen fra informantene er at deres vei inn i kriminalitet begynte svært tidlig.

Solveigs historie illustrerer dette godt. Hun uttrykker at man skal nøste langt tilbake i tid om man skal finne ut hva som kunne vært gjort annerledes og forhindret at hun begynte med rus og kriminalitet. Solveig forteller om sammensatte problemer med både psykisk uhelse, rus og traumer, en kombinasjon hun erfarte tidlig i livet. Hun sier «Jeg var fucked så tidlig, jeg», og hun tar oss med tilbake i tid:

«[...] vi må jo helt tilbake til [...] typ seks år gammel, død lillebror. Ti år med mobbing i vente, begynte å røyke sigaretter når jeg var elleve, tolv. Begynte å røyke hasj da jeg var 13. Begynte å skade meg selv når jeg var 12, 13. Altså, vi må så vanvittig langt tilbake i tid. At det også blir liksom helt sånn absurd å tenke på.»

Oppvekstvilkår er en viktig faktor når tematikken ungdomskriminalitet skal behandles. Som Røde Kors sitt temanotat *Unge som begår kriminalitet* (Hølaas 2022) oppsummerer, er det ikke tilfeldig hvem som begår kriminalitet.⁴ Det

er sammenheng mellom utfordrende oppvekstvilkår og utøvelse av kriminalitet i ung alder. Sårbarhetsfaktorer som trekkes frem, er ustabile familieliv, svak psykisk helse, dårlig skoletilpassning, svakt sosialt nettverk, rusproblemer og det å ha blitt utsatt for vold i barndommen. Sammenhengene mellom oppvekstvilkår og kriminalitet utført av unge mennesker er det skrevet utfyllende om i Oslo Economics-rapporten *Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff* (Bhuller og Røgeberg 2022). Til tross for sammenhengene, understrekes det i rapporten at de bakenforliggende årsakene til kriminalitet er sammensatte, og at det ikke finnes noen entydige svar på hva som fører til kriminalitet.⁵

Historiene Røde Kors fikk høre fra informantene i arbeidet med denne rapporten inneholder mange av de nevnte sårbarhetsfaktorene. I historiene fra informantene er det ofte en underliggende sårhet som følge av å ikke bli sett eller ikke å få den oppfølgingen de trengte i oppveksten. Noen forteller om ekstreme situasjoner fra barne- og ungdomstiden som ikke ble fulgt opp, verken hjemme eller fra skolen sin side. Siris historie er en av disse. Hun forteller hun var i et voldelig forhold fra hun var 13 år, over en periode på fem år, samtidig som hun ruset seg. Hun beskriver det slik:

«Jeg ble ... Jeg hadde jo en sånn psyko kjæreste som banket meg og sånn, og så kom jeg med blåveiser på øyet og sånn. Og da husker jeg at man tok det opp, men det ble aldri noe ut av det, på en måte. Jeg vet ikke om jeg klarte å kanskje forvirre det vekk, eller ... Men jeg tror de [skolen] kontaktet hjemmet og sånn, men det ble liksom ikke noe gjort. Jeg vet ikke.»

Siden veien inn i kriminalitet startet tidlig for informantene, ble også viktigheten av tidlig forebyggende innsats fremhevet. En kunnskaps-

oppsummering fra FHI (Berg et.al. 2020) trekker frem gode effekter av familiebaserte tiltak for å redusere kriminelle handlinger blant barn.⁶

Det var få av informantene som uttrykte et sinne mot foreldre eller foresatte. De var mer opptatt av å selv gjøre en bedre innsats for egne barn, noe vi kommer tilbake til senere i rapporten. Noen forklarer at foreldrene hadde egne utfordringer - og derfor av ulike grunner ikke hadde kapasitet til å være til stede i oppveksten deres. I retrospekt ser noen av informantene at de savnet tilstedeværelsen av rollemodeller eller trygge voksne, og at dette kunne gjort en forskjell. Steffen forklarer at det var tabu å snakke om det han gikk igjennom:

«[...] Jeg hadde egentlig ingen sånn voksenmennesker å prate med. Jeg turte ikke, og jeg tror det kunne vært veldig annerledes hvis jeg liksom hadde voksne, gode forbilder som, ja, kunne ...

som, ja, veiledet meg litt i livet. Jeg tror egentlig bare at jeg var veldig rotløs, og jeg tror kanskje at foreldrene mine egentlig ikke visste så mye av hva de skulle gjøre eller si, og ... for min del så tror jeg, ja, og hatt den praten og hatt noen gode voksne rundt meg hadde vært veldig bra».

Noen informanter etterlyser at skolen eller folk i nærmiljøet kunne sett utfordringene de slet med, og adressert disse. Siri oppfordrer folk rundt til å stille spørsmål når de har mistanker om at barn de kjenner til, ikke har det bra:

«Så skole, hjemme, se på naboen din, og: «Er alt bra hjemme, liksom?»

3.2 Møtet med Norge

«Jeg ble ikke møtt på den måten som ... man hørte om Norge, da ... Det var jo mye snakk om Norge utenfor landet, at det er bra for deg, at det er mye rettigheter, at det er sånn, sånn, sånn, sånn. Men når jeg kom hit ... Jeg vet ikke om jeg møtte på noe av det som jeg hadde hørt, eller som vi hadde hørt tidligere.» – Khalil

Unge som er født i utlandet av utenlandske foreldre er overrepresentert i statistikken for ungdomskriminalitet.⁷ Omtrent halvparten av informantene i denne rapporten har innvandrerbakgrunn. De forteller om utfordringer i møtet med det norske samfunnet.

Raymond kom til Norge som 12-åring og forteller om en ekstrem overgang. Han kom fra en millionby til et lite sted i Norge. Han forteller at han i tidlig alder lærte seg å bruke vold som språk i møte med rasisme:

«Jeg måtte jo omvende meg mye med språkerferdigheter. Det tok meg cirka åtte måneder å

lære det på skolen. Når jeg begynte å lære det på ungdomsskolen, så har jeg blitt kjent med ... slengbemerkinger fra klasseelever: «jævla neger», og det førte til at jeg havnet litt på utkanten. Jeg begynte å ta tak i det med egne hender, det husker jeg enda. [...] Da konfronterte jeg gutten som mobbet meg og ertet meg for min hudfarge, hvorfor han kalte meg for neger og de der tingene. Fordi han ville sa han, så da slo jeg til han. Og da begynte han å gråte og fikk blåmerke i et par uker, foreldremøte, og etter det så har på en måte ingen turt og sagt noe på min hudfarge. Og det var der ... reisen for meg av å leve litt på utkanten, jeg var litt på utkanten av loven. Jeg trodde at jeg kunne håndtere ting med vold og sånn hvis jeg ikke kunne forsvare meg med kjeften min.»

Både Kadan og Khalil forteller at da de kom til Norge var det vanskelig å få innpass i samfunnet. De dørene de opplevde som åpne, var de som ledet inn i kriminelle miljøer. Khalil sier:

«[...] de folkene som vi kaller for kriminelle i dag, de folkene som vi ser ned på i dag, det er jo de som åpner armene, og sier: Det er du som ... du er velkommen her. Det er de som er der for deg, og da er det veldig vanskelig for deg som er ny i landet, ikke å komme i dårlig miljø [...].»

Et annet tema relatert til innvandrerbakgrunn som blir tatt opp av informanter er det som ofte omtales som etnisk profilering. Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) definerer etnisk profilering på følgende måte: «Med etnisk profilering mener vi at personer havner i politiets søkelys eller mistenkeliggjøres på bakgrunn av deres hudfarge eller antagelser om nasjonalitet eller etnisk opprinnelse, i motsetning til objektive bevis eller individuell atferd.»⁸

Kadan forteller veldig eksplisitt om opplevelser av å bli mistenkeliggjort i møte med politiet - å bli stoppet uten å ha gjort noe. Han forteller at

dette er erfaringer han ser at andre venner med innvandrerbakgrunn også har.

LDO mener det er grunn til bekymring for at etnisk profilering foregår i forbindelse med politikkontroller (Telson og Vik 2022). «Empirien peker i retning av at personer med etnisk minoritetsbakgrunn opplever seg mistenkeliggjort av politiet uten grunn, og at de opplever å bli stoppet i kontrollen noe oftere enn befolkningen ellers»⁹ uttalte LDO i forbindelse med rapporten *Kontroller uten kontroll* (Telson og Vik 2022). LDO trekker frem at en slik praksis kan føre til manglende tillit mellom minoritetsgrupper og politiet, noe som igjen kan gjøre det vanskeligere å oppklare og forebygge kriminalitet i samfunnet.

Kadan uttrykker at behandlingen han har fått av politiet ikke har hjulpet med å få han inn på et bedre spor:

«Så ... og det kan hende at det gjør meg mer sur, det gjør meg mer kriminell, på en måte, ikke bedre».

Kadan forteller at det var når han opplevde å bli behandlet på en bra måte, at ting begynte å bedre seg. Khalils erfaringer samsvarer med Kadans. For Khalil handler det om å bli møtt på en skikkelig måte. Han understreker særlig at de første tre månedene i Norge var viktige. Han hadde forventninger til et liv i Norge som han opplevde at ikke ble innfridd. Han opplevde det som vanskelig å komme innenfor både sosialt og faglig på skolen. Han forteller at han tenkte:

«Okei, jeg har jo ikke noe ... Det er ikke noen muligheter for meg. Ingen har lyst å vise meg rett vei, så da gjør jeg det selv»

I historiene fra informantene kommer det frem at det er store samfunnsmessige utfordringer som skapes i barn og unges møte med Norge.

4. TIDLIG ERFARING MED RUS

«Jeg begynte med rusmidler da jeg var 13. Da begynte jeg først med amfetamin, egentlig, og det stjal jeg faktisk av min far. For han brukte jo rusmidler. Jeg husker jeg fant en sånn boks hjemme og sånn, da, og hadde liksom sett på filmer og sånn og synes det var kult». – Ola

For omtrent halvparten av informantene har narkotikabruken vært styrende for livene deres, og også for deres kriminelle handlinger. I tillegg til dem som har hatt en svært sterk rusavhengighet, forteller flere om en kriminell løpebane der narkotika og kriminalitet henger svært tett sammen.

For mange av dem vi intervjuet er det en klar sammenheng mellom rus og kriminalitet. Flere begynte først med rus, og dette førte til deltakelse i et miljø der de begikk kriminelle handlinger. Slik forklarer Siri hvordan det startet for henne:

«Jeg startet med rus som 12-, 13-åring. [...]

Og da var det jo egentlig alkohol og litt sånne ting. Og så begynte jeg å røyke hasj, og fra ... jeg vil vel si fra og med da jeg begynte med hasj, så begynte småkriminalitet, litt sånn stjeling i butikker, og egentlig sånn småting, men det var ikke normalt å gjøre det, da».

Hvordan koblingen mellom rus og kriminalitet utfoldet seg, blir forklart på ulike måter. Det kan være at grensene mellom rett og galt ble mer visket bort som en konsekvens av rusbruken, eller at de gjorde handlinger de ikke tror de ville utført ellers, som for eksempel innbrudd, kjøring i påvirket tilstand eller voldelige handlinger som slåssing.

Noen forteller om ganske «slurvete» kriminelle handlinger som ble utført i ruspåvirket tilstand, som her i Steffens tilfelle:

«[...] etter hvert fikk jeg jo dommer og sånn.. Det ble jo litt sånn, man klarte jo ikke å fullføre innbrudda sine for man kanskje sovner av på plassen ... Det ble litt sånn dårlig gjennomført, og en gang kunne de bare følge etter sporene ... ikke sant»

Inntrykket er at de som rusbruken har vært mest dominerende for, ikke hadde problemer med å slutte med kriminelle handlinger da de fikk kontroll på rusbruken.

En annen kobling mellom rus og kriminalitet er omsetting av narkotiske stoffer. For noen av informantene er salg av narkotika en del av deres kriminelle løpebane. Salg av rusmidler gir raske penger, og det kan gi mye penger. For Henrik ga det han en form for spenning:

«Og jeg tror på mange måter så er det litt det samme som hvis jeg skulle ruset meg, som hvis jeg liksom skulle begynt å stjele litt igjen, så hadde det også liksom begynt å ta av som en avhengighet da, ikke sant.. Men jeg vil si jeg fantaserer ikke noe om rus lenger egentlig, men jeg fantaserer litt om kriminalitet og liksom kjøpe penger og sånn. Og det er mange ganger hvor jeg har tenkt sånn der: Ja, men kanskje jeg kunne begynt å selge litt narkotika igjen uten å bruke det selv. Ikke sant, sånne ting, da. Så jeg på en måte ... men jeg tror bare ikke det ... det er liksom ikke det samme suget som med rus så det er mye lettere for meg å unngå å gjøre det, også mye på grunn av konsekvenser, da».

For Henrik begynte kriminaliteten før rusen. Det er interessant at Henriks fortelling knytter både rus og kriminalitet til avhengighet, men, som han sier, de to avhengighetene har ulike konsekvenser.

Behov for mer kunnskap om hvordan rus og ungdomskriminalitet skal håndteres

I 2020 utgjorde lovbrudd relatert til rusmiddel omtrent 20 prosent av lovbruddene i gruppen 15 til 17 år, og omtrent 29 prosent for aldersgruppen 18 til 24 år. Andelen, og reelle tall, er marginalt lavere enn 2018 og 2019 for begge aldersgruppene.¹⁰ I 2021 var det ifølge Statistisk sentralbyrå (SSB) et «historisk fall» i anmeldte narkotikalovbrudd, noe SSB tilskriver retningslinjer fra Riksadvokaten om bruk av politiets tvangsmidler, særlig knyttet til bruk og besittelse av mindre mengder narkotika.¹¹ Reduksjonen tilskrives altså politiets praksis, heller enn faktiske narkotikalovbrudd. Tall for 2022 er ikke publisert per dags dato.

Grensen mellom rus og kriminalitet er komplisert, og i beste fall flytende. Den pågående diskusjonen rundt en rusreform i Norge viser hvor kompleks og politisk polariserende denne debatten er. Regjeringen satte i mai 2023 ned et nytt utvalg som skal «utrede utvalgte strafferettslige og straffeprosessuelle spørsmål på rusfeltet». Det jobbes også med en forebyggings- og behandlingsreform i form av en stortingsmelding som skal legges frem i begynnelsen av 2024.¹²

Koblingen mellom rus og ungdomskriminalitet er et område som kan dra nytte av mer forskning, særlig i Norge. Mye av litteraturen som finnes, tar for seg forhold utenfor Norges grenser, men det har vært gjort studier også på norske forhold.¹³ En nylig utgitt forskningsartikkel (Bakken et.al. 2023)

som er basert på data fra en rusbehandlingsinstitusjon i Norge, tar for seg koblingen mellom rus og kriminalitet blant unge i alderen 16 til 29 år.¹⁴ Studien fant at sju av ti hadde det forskerne definerer som en «kriminell tankegang». Forskerne forklarer at «*alvorlig rusmiddelbruk har negativ effekt på unges atferd, og innebærer ofte at de havner i miljøer med kriminalitet. Aktiv og omfattende rusmiddelbruk koster penger, samtidig kan atferden føre dem lenger unna tryggere miljøer, som igjen er med på å forsterke et negativt atferdsmønster*».¹⁵ Et interessant funn er knyttet til kjønnsforskjeller. Selv om jenter utgjorde et mindretall i utvalget, finner forskningen at jenter opplever større konsekvenser enn guttene: De opplever i større grad stigmatisering og sosial ekskludering som en konsekvens av å ha vært del av et hardt rus- og kriminalitetsmiljø. Et viktig budskap fra denne artikkelen er at rusbruk, psykisk uhelse og kriminalitet må følges opp samtidig.

Raymond er en av informantene som har en tung rushistorikk, men han har nå vært rusfri i mange år og jobber med å hjelpe andre unge ut av rusavhengighet. Han beskriver forholdet mellom rus og kriminalitet som et tveegget sverd, og oppsummerer det slik:

«*Men sånn kriminalitet og rus, de hører veldig sammen, vil jeg si. Det er litt vanskelig å treffe på en person som utfører kriminalitet uten å ruse seg i det hele tatt. [...] Og så er det veldig vanskelig å finne en person som har ruset seg veldig mye uten å begå noen kriminalitet i det hele tatt*»

Den tette koblingen mellom rus og ungdomskriminalitet belyser hvor viktig det er å ha god kunnskap om rusbruk i møte med ungdommer, og i møte med unge som utfører kriminelle handlinger. Ut fra intervjuene til denne rapporten, kan det heller ikke understrekes nok hvor viktig det er å være bevisst på at rusproblemene ofte starter i svært ung alder. Informantene som forteller om alvorlige rusproblemer, var gjennomsnittlig i 12-års alderen da de begynte med ulike rusmidler.

Det er betimelig å spørre seg hvorvidt vi snakker om veien ut av kriminalitet (*desistance*) eller om avvenning fra rusavhengighet (*recovery*), i samtalen med noen av informantene. Det finnes litteratur som underbygger likhetene mellom *desistance* og *recovery*-prosessene, og som antyder at de kan ses i lys av de samme mekanismene, men dette er diskutert (se sluttnotene).^{16 17 18}

5. HVA ER «DESISTANCE»?

I rapporten, vist ovenfor, har våre informanter ulike tilknytninger til rusavhengighet og kriminalitet, men vi mener at *desistance*-teoriene kan bidra til å belyse veien ut av både kriminalitet og rusavhengighet, eller begge deler. Derfor har vi valgt å bruke teorier om *desistance* i analysene i denne rapporten.

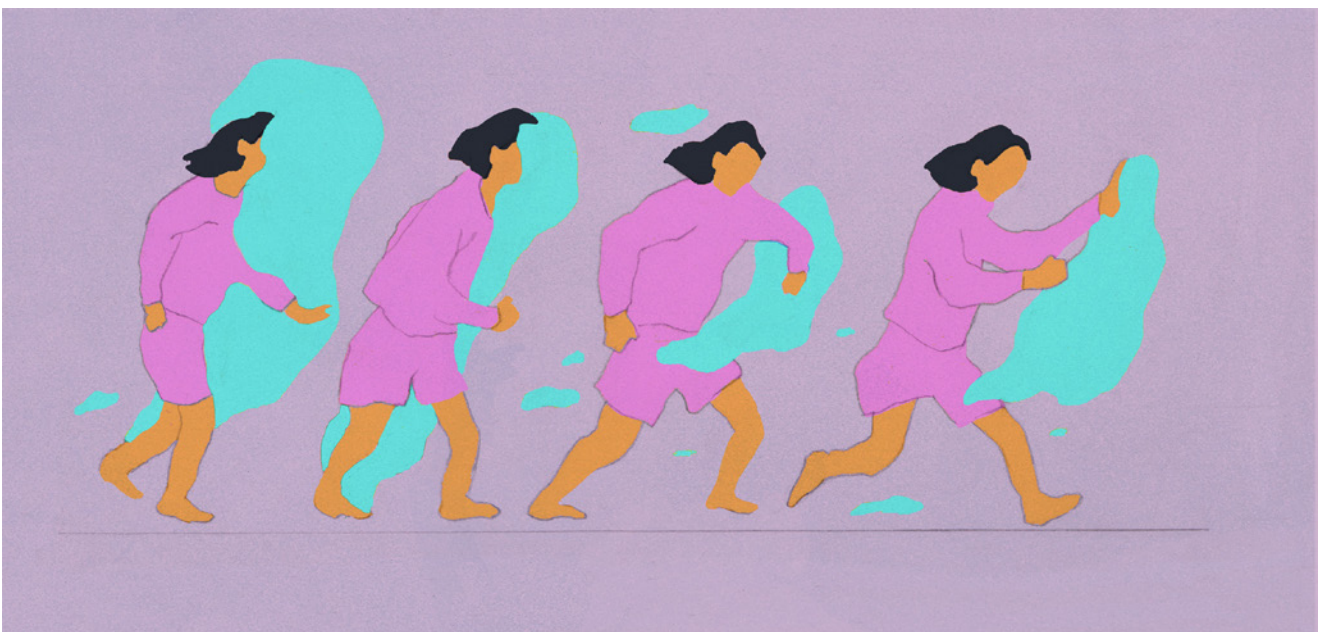
Innen kriminologien brukes begrepet *desistance* om overgangen fra en kriminell til en lovlydig livsstil. Det finnes per i dag ikke en god oversettelse av begrepet *desistance*, og faglitteraturen bruker i stor grad det engelske ordet. Et tilnærmet dekkende ord på norsk for å forklare *desistance* kan være å «avstå» eller være «avholdende» fra kriminell aktivitet.¹⁹ Et annet ord som blir brukt i norsk faglitteratur på området, er «opphør» av kriminell aktivitet.²⁰

Det er ulike meninger om hva begrepet *desistance* innebærer. Det er likevel stor enighet om at *desistance* er en prosess.²¹ For eksempel åpner noen definisjoner for at *desistance* er en prosess der personen har sluttet med *alvorlig* kriminalitet, men at det fremdeles kan forekomme små for-

nærmelser eller kriminelle hendelser som en del av *desistance*-prosessen. Fra et teoretisk ståsted kan det være problematisk å si at en person har «sluttet» med kriminalitet, siden det alltid er en sjanse for at personen gjenopptar kriminelle handlinger (og at det dermed ikke kan sies med sikkerhet før etter personens død) (Weaver 2016).

I denne rapporten velger vi likevel å si at en person har sluttet med kriminalitet. Våre informanter har vært avholdende fra kriminalitet i rundt to år eller mer, og de opplever seg selv som ferdige med det kriminelle livet. Det står stor respekt av deres beslutning, vilje og evne til å komme seg over i et nytt liv, noe Røde Kors mener at ordlyden vi bruker skal gjenspeile.

Desistance-prosessen ses ofte i lys av flere teoretiske rammeverk. På den ene siden er det et perspektiv som legger vekt på individet. Det argumenteres for at individuell vilje, rasjonelle valg og modning spiller sentrale roller i prosessen der man slutter med kriminalitet. Dette kalles individuelle og aktørorienterte teorier. På den andre siden er det et perspektiv som legger

vekt på sosiale omstendigheter og institusjoner som forklaringsfaktorer. Disse kan for eksempel omfatte familie, arbeid og utdanning. Dette kalles sosiale og strukturelle teorier.²²

En vanlig kritikk av disse perspektivene er at de hver for seg ikke kan sies å være fullt ut dekkende for å forklare *desistance*-prosessen. Det har vokst frem en tredje teoretiske retning som kalles interaksjonsteori (*interactionalist theory*).²³ Interaksjonsteori vektlegger samspillet mellom individenes egne vilje og deres sosiale kontekst. For eksempel vil et positivt sosialt nettverk ikke alene føre til opphør av kriminell aktivitet. Hvordan en person ser på seg selv og egen identitet er sentralt for å forsterke endringer i handlinger, adferd og hvilke mål man setter seg i livet. For å gå fra et kortvarig opphør fra kriminelle handlinger til en mer langvarig avholdenhet er det viktig at man opplever seg selv som en ikke-kriminell aktør i samfunnet. Dette kan støtte en følelse av tilhørighet i samfunnet.²⁴

«Vendepunkt» er et nyttig begrep for å konkretisere *desistance*-prosessen. Begrepet viser til en endring i livsbanen. Vendepunkter kan variere i varighet, og det kan være en hendelse eller en gradvis overgang. Det kan være å «nå bunnen»,²⁵ eller det kan være en positiv opplevelse, for eksempel å få lønnet arbeid. Vendepunktshistoriene kan bidra til å gi klarhet i et komplekst livsløp, og de kan hjelpe oss å identifisere prosesser som kan være viktigere enn andre i en *desistance*-prosess.²⁶

Selv om ingen teoretiske perspektiver alene kan tilfredsstillende forklare hvordan og hvorfor noen slutter med kriminell aktivitet (Weaver 2019), har interaksjonsteorien vist seg å være nyttige for å forstå og forklare historiene til våre informanter.

6. BRUDDET - VEIEN UT AV KRIMINALITET

Hva gjør at en person bestemmer og, ikke minst, klarer å gi livet sitt en ny retning? Med denne rapporten ønsker Røde Kors at de som selv har utført kriminelle handlinger, skal fortelle hvordan de klarte å endre livet sitt. Det spennende med dette spørsmålet er at svarene er like mange som antallet informanter. Alle har sin unike historie. Det finnes likevel noen fellestrekk som presenteres i dette kapitlet samtidig som vi søker å ivareta informantenes unike historier.

Analysen i dette kapitlet har en «tidslinje». Med det mener vi at historiene både handler om **motivasjonen for** beslutningen, altså hvem og hva som gjør at denne beslutningen blir tatt, og hvem og hva som gjør at personen **klarer å gjennomføre og stå ved beslutningen**. Disse elementene er ofte tett sammenvevd i historiene, og de vil i noen tilfeller overlappe. I forrige kapittel ble det teoretiske rammeverket presentert, i dette kapitlet skal vi se teorien i lys av historiene til informantene våre.

6.1 Vendepunkthistorier

Informantene våre har ulike opplevelser og erfaringer. Selv om de fleste mente at det å slutte med kriminalitet er en lang prosess, kunne noen identifisere en konkret hendelse, følelse eller opplevelse som førte til at de gjorde en endring: et vendepunkt i livshistoriene deres.

Mange av informantene identifiserer et slikt «vendepunkt». Hendelsen eller et øyeblikk som de i ettertid ser tilbake på hvor de tenkte at nå var det nok, nå ville de endre livet sitt. Slik som i Solveigs historie, der vendepunktet var vold påført av samboeren. Vendepunktet er ofte forbundet med et «bunnpunkt». For noen kan dette være en hendelse, og for andre kan det være en serie av hendelser.²⁷

Vendepunkthistorien kan også være farget av historiene vi forteller oss selv i ettertid. Det er mulig at man også før det som oppleves som selve vendepunktet, har hatt mange lignende opplevelser uten at de da ble utslagsgivende og førte til endring. Det som blir ansett som vendepunktet, kan ha ulik påvirkningskraft alt etter motivasjon og hvilken betydning som tilskrives hendelsen av personen det gjelder.²⁸

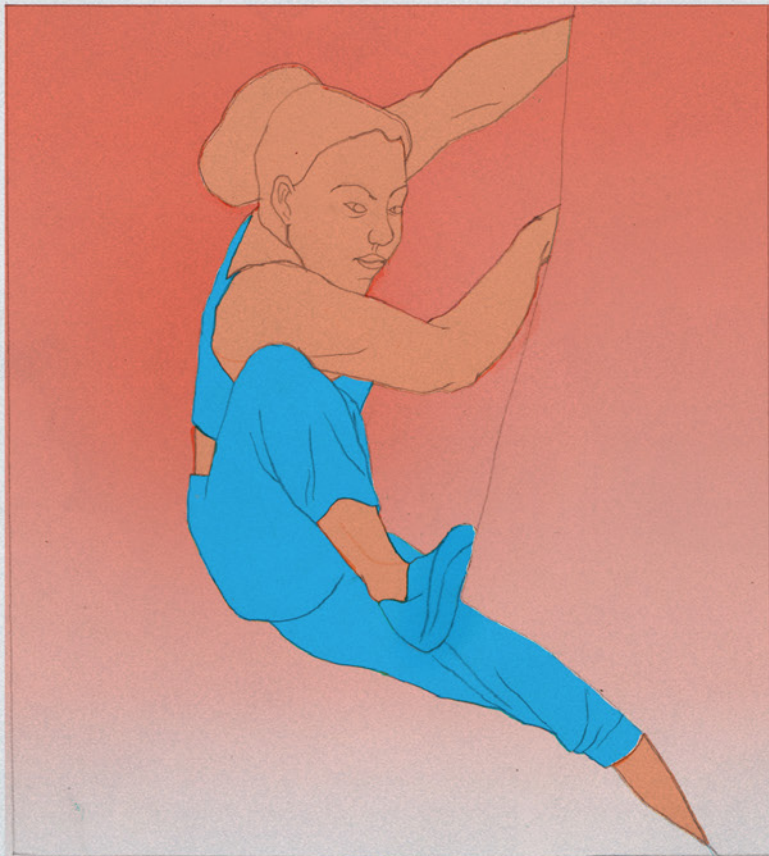
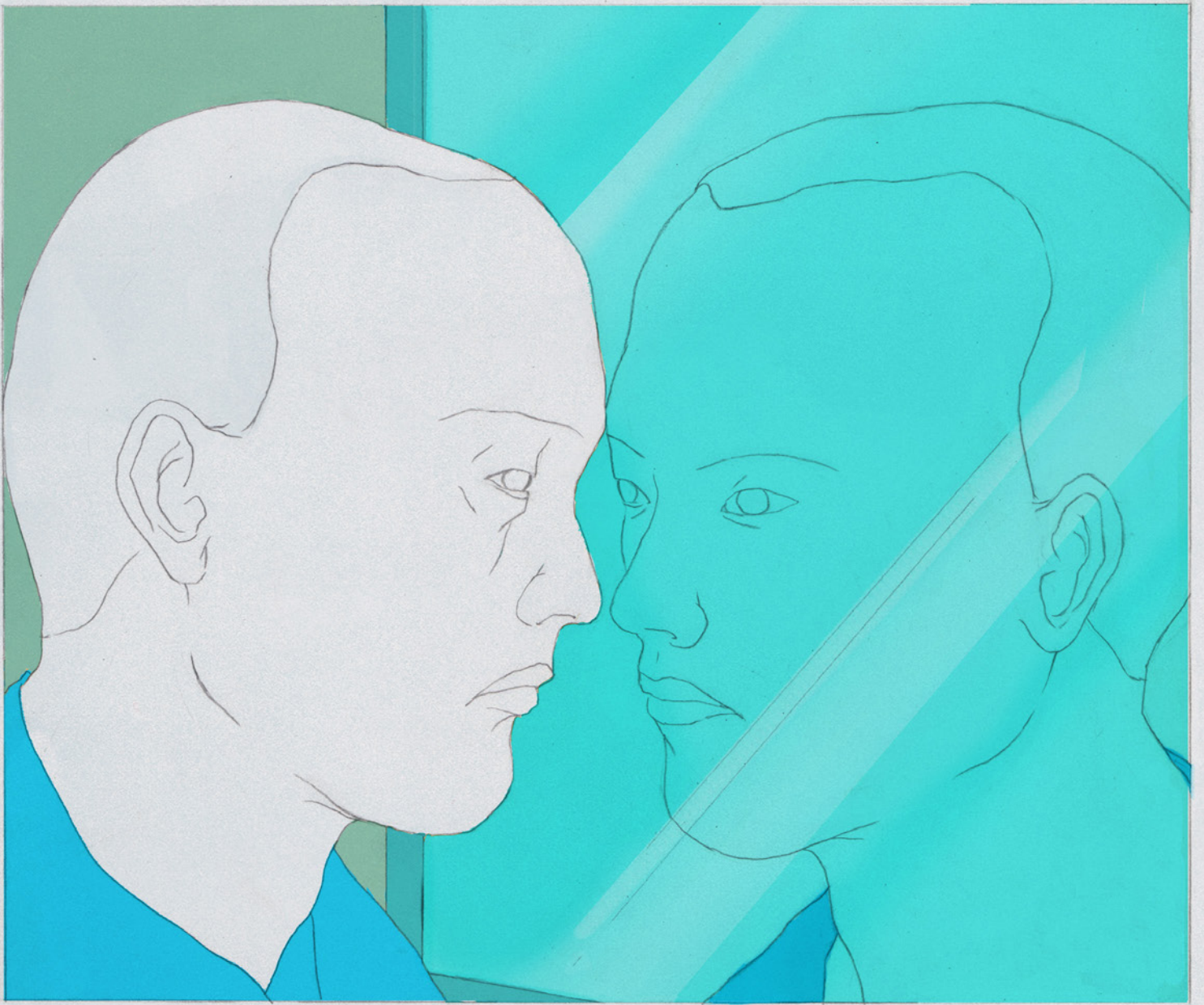
Nedenfor skal vi høre om Raymond og Peter sine vendepunkter. Disse opplevelsene var viktige for dem i prosessen med å begynne et nytt liv.

«Det her er ikke noe brorskap»

Peter måtte i ung alder bytte bosted grunnet vold i hjemmet. Han forteller at

«[...] det var ikke noe sånn at jeg ble tatt med kriminelle handlinger. Men det var mer sånn hjemmeutfordringer som gjorde at også jeg sklei ut, da, i kriminelle miljøer».

Han ble sendt ut av byen og da han kom tilbake til hjembyen noen år senere, i tidlig ungdomstid, var det enkleste å gå tilbake til det gamle miljøet. Her var det mye festing og rus. Han ble plassert i egen kommunal bolig og skolen fungerte ikke, det var vanskelig å passe inn. Miljøet han vanket i, var preget av rus og kriminalitet, og en kveld ble han innblandet i en voldssak. Denne saken var så alvorlig at den gikk videre til rettsystemet. Alle tystet på alle, forteller Peter. Ingen tok ansvar, ei heller den som hadde startet hendelsen. Samholdet og brorskapet som Peter hadde trodd på opplevdes som ikke-eksisterende når det virkelig gjaldt. Dette beskriver Peter som en tankevekker og et vendepunkt for han:

«Og da vekket det tankegangen at det her er ikke noe brorskap, det her er ikke noe ... venner du kan støtte. Så da, sånn, det vekket mye tanker hos meg også, da. Så det gjorde sånn at jeg også kan ikke stole på de guttene som jeg egentlig kaller daglig brødre, som jeg egentlig vil dø for, hadde tatt skudd for. Skjønner du?»

Selv om Peter beskriver denne handlingen som utløsende for hans ønske om å komme seg over i et annet liv og i et annet miljø, sier han likevel at å komme seg ut av et kriminelt miljø var noe som tok lang tid. Det var ikke bare, i hans ord «knips og ut».

Etter hvert kom Peter i kontakt med [arbeidssted] der han ble involvert og engasjert i flere prosjekter. Han jobbet hardt og klarte å jobbe seg gradvis lenger vekk fra det gamle miljøet. Han fikk gode kolleger og ble en del av et arbeidsmiljø han trivdes svært godt i. I arbeidet sitt hjelper han unge mennesker som er i en lignende situasjoner som han selv opplevde. Peter forteller at jobben betyr veldig mye for han. Han sier «Det er liksom, [jobben] er det som driver meg, da». Peter er i dag fast ansatt på [arbeidssted].

Peters historie handler om å finne veien ut av et kriminelt miljø. Hans historie er tett knyttet til behovet for sosiale relasjoner og kontakt. Det handler om å høre til et sted, og kunne stole på dem man har rundt seg. Når illusjonen om fellesskapet brast, startet det en prosess for Peter.

«Hva er det jeg gjør med livet mitt?»

Raymond fremstår som en mann med enorme mengder energi og livslyst. Profesjonelt er han både utdannet og arbeider

innen rusfeltet. Han brenner for å hjelpe unge mennesker med rusutfordringer. Han dekker flere kommuner i jobben sin, og tar i tillegg ekstravakter på rusinstitusjoner. På fritiden er han aktiv i frivillig arbeid og lager musikk. Drømmen er å kunne kombinere alle disse interessene i en og samme jobb.

Selv har Raymond en omfattende rushistorikk, inkludert dommer for vold og kjøring i påvirket tilstand og psykiske problemer. Veien ut av rusavhengighet var tung, og med mange tilbakefall. Han har slitt med den psykiske helsen. Første innleggelse på psykiatrisk var i tjuårene.

På 30-årsdagen sin våknet Raymond opp på institusjon. Han får besøk av mor og søster. Raymond beskriver denne dagen slik:

«Da fikk jeg en liten gnist av: Hva er det jeg holder på med? Hvorfor faen skal jeg feire bursdag på institusjon når vanlige folk feirer sin 30-årsdag på eget hus eller at de har fått seg en campingvogn og de har blitt daglige leder, og ... Og jeg derimot var enda på gaten, plukket sneiper på gaten og manipulerte folk».

Raymond forteller at han begynte å få en åpenbaring. Han tenkte på barnet han har, og han sa til seg selv «skal dette være livet mitt?». Denne refleksjonen førte til at han bestemte seg for å legge seg inn på langtidsbehandling for rusavhengigheten.

Raymond har nå to bursdager: den faktiske bursdagen hans og dagen da han sist var ruset. Appen han har installert på telefonen viser at han har vært rusfri i 1969 dager. Årsdagen for rusfriheten feires med en kjøretur til butikken for å kjøpe lefser. Raymond er veldig glad i lefser.

Raymond sin vendepunktshistorie er sterkere knyttet til det å bekjempe en rusavhengighet. Den handler om å få et skakkjørt ungt liv på rett spor igjen. Disse to vendepunktshistoriene representerer to unike livsløp. Historiene deres om vendepunktet representerer en tanke eller en beslutning om en kommende endring. Det er likevel sannsynlig at det var fremgang og tilbakeslag, og tanker om endring, både før og etter dette tidspunktet.

Det som er felles for historiene til Peter og Raymond, er at begge har jobbet ekstremt hardt for å komme seg dit de er i dag. På veien har de opparbeidet seg enorme mengder med erfaringer. Begge har et ønske om og en motivasjon for å bruke disse erfaringene til samfunnets og enkeltpersoners beste. Heldigvis har begge to kommet i kontakt med instanser som møter deres ønsker og ambisjoner - og som ser verdien av det de bringer med seg inn i sosialt arbeid. Begge er viktige rollemodeller for andre unge som ennå ikke har klart å komme seg ut av rus og/eller kriminalitet. De er gode eksempler på at det er mulig å skape seg et bedre liv.

6.2 «Min egen vilje»

«[...] det eneste som funker er jo et genuint ønske om å skjerpe seg liksom [...]». - Henrik

Av våre informanter uttrykker de aller fleste at det som må ligge til grunn for å gjøre en endring, er at de selv bestemte seg for det. Viljen og ønsket må være til stede.

Fengsel som verktøy

Henrik er en av dem som uttrykker dette svært tydelig. Henrik forklarer at han tok i bruk fengsel

og rusbehandling som verktøy for å komme seg på rett spor. Han brukte tiden i fengsel til å konfrontere seg selv med det han hadde gjort, og kjenne på de negative følelsene knyttet til handlingene sine. Han sier:

«[...] det blir jo som å meditere da, ikke sant, fordi du har jo ikke noe som distraherer deg lenger».

Henriks poeng er i tråd med funn i artikkelen «Alt er jo egeninnsats - kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet»,²⁹ hvor flere av informantene brukte fengsel som en mulighet. Informantene i artikkelen benytter de kontrollerte rammene til å ta eierskap over situasjonen og bruker den til å endre livet sitt (Gjeruldsen et.al. 2021). Selv om artikkelen har kvinnelige informanter, kan mekanismene beskrevet i artikkelen også være gjeldende for andre, slik som for Henrik. Henrik understreker likevel at veien ut av kriminalitet ikke var enkel og at det var en veldig lang prosess.

«[...] Jeg hadde jo lyst til å skjerpe meg fra jeg var 21 liksom, og så tok det jo da sju år siden jeg hadde lyst til det, til jeg klarte det. Så det er en jævlig lang prosess, og på den veien så har det egentlig gått mest på å dyrke ønsket mitt på en måte da. Altså det er ikke bare å knipse med fingrene liksom og så er det ferdig. Det er en prosess, og det er litt sånn forskjellig, da [...] Hadde det vært en fasit på hvordan man fikset det, så hadde det ikke vært noe problem liksom».

Ola sin historie kan minne litt om Henriks historie på dette punktet. Han var også dypt involvert i rus og kriminalitet, og siste gang han skulle sone en dom, bestemte han seg for å bruke soningstiden til å bekjempe rusavhengigheten. Han søkte seg til rusbehandling som en del av soningen. Slik fikk han de rammene han trengte, for å gjøre en end-

ring. Både Ola og Henrik velger en slags «frivillig tvang» som metode.

Som vi ser fra Henriks historie var ikke ønsket om endring noe som kom med fengselsstraffen. Han hadde i mange år hatt et ønske om å endre livet sitt. Henrik har vært drevet av sin vilje til å gjøre en endring, og selv om han brukte fengselsoppholdet til å gjøre endring, mener ikke Henrik at dette er noe som ville fungert for alle.

«[...] selv om jeg har hatt masse utbytte av å sitte i fengsel, så tror jeg ikke det er likt for alle, da. Og jeg har ikke så mye positivt å si om fengsel, det er masse drittbetjenter og helvete liksom, men så på en måte føler jeg samtidig at siden jeg er den jeg er da, så har jeg også håndtert det på en annen måte liksom».

Det er betimelig å spørre seg hvordan Henriks ønske om å gjøre en endring i livet kunne ha blitt møtt på et tidligere tidspunkt. Fengsel bør være en siste utvei, det ville spart mye smerte og ressurser å unngå soning. Røde Kors har skrevet en rapport om isolasjonsskader i fengsel, som gir grunn til bekymring. Isolasjon blir beskrevet som belastende både psykisk og fysisk, og det beskrives hvordan det kjennes på kroppen med blant annet angst og tunge tanker.³⁰ Forskning tilsier at endringsprosesser i fengsel er betinget av flere elementer. Uglevik (2022) vektlegger at tillit mellom innsatte og ansatte er svært viktig for endringsprosesser i fengsel.³¹

Et sammensatt bilde

Ola forteller om flere motivasjonsfaktorer som for eksempel det å være «en allright, ordentlig pappa» til barnet sitt, men han understreker at det viktigste var:

«Til syvende og sist meg selv, men jeg har alltid vært en som har prøvd å balansere livet, og ... Det er kanskje derfor jeg ikke har gjort de groveste kriminalitetshandlingene».

Han forteller om flere utfordringer han hadde i den perioden, som førte til at han måtte «ta grep»:

«Det var liksom så mye som gikk nedover, da. Og så fikk jeg lang fengselsdom, eller sånn passe lang i hvert fall, da. For vold. Og da måtte jeg bare se meg selv i speilet og bare: Hva er det du driver med?»

Vi ser at det ikke bare er «egen vilje» alene som gir svar på hva som fører til endring i Henrik og Olas liv. Motivasjonen og hoveddrivkraften kommer «innenfra», men det er også andre rammebetingelser som må ligge til grunn. Ola uttrykker noe som i litteraturen kalles «krystallisering av misnøye».³² Han har kommet til et punkt der det blir klart for han at dette ikke er det livet han ønsker. Han kjenner på en økende misnøye med livet sitt, og ser sitt nåværende liv opp imot et «fremtidig selv» der han lever et annet liv, i hans tilfelle uten rus og kriminalitet. Dette kan også ses på som Olas vendepunkt, i tråd med underkapittel 6.1, hvor han setter spørsmålsteget ved livet han lever og dette blir et springbrett til endring.

Ola mener også at det er viktig å finne sin egen vei og ha tro på de verktøyene man selv velger:

«Det er utrolig lett [å komme inn i kriminalitet]. Å komme seg ut av det [...]. Nei, jeg tenker det at det er vel individuelt, da. Ja, det er ... Du må finne din egen vei, hvis du ønsker det, og når du finner din egen vei, så må du prøve å oppsøke de forskjellige tingene og ha troen på det. Det tror jeg er det viktigste».

Ungt handlingsmønster?

Maria er den yngste informanten i denne rapporten. Maria vektlegger, som Ola og Henrik, viktigheten av «sin egen vilje». Hun forteller om en tidlig ungdomstid der hun drev med hærverk, rus og kriminalitet. Dette fortsatte hun med «i hvert fall frem til niende klasse». Etter det var det også litt småkriminalitet:

«Det var litt sånn småkriminalitet her og der, etter alt det store ... andre greiene. Men det ga seg nå etter hvert, fordi jeg ikke ville bli tatt, først og fremst. Og så ville jeg prøve å skape noe bedre for meg selv på en måte, og ... fordi jeg liker egentlig å gjøre veldig masse, å ha noe å gjøre. Så da begynte jeg å gjøre noe helt annet, da byttet jeg ut én ting med noe annet.»

Her illustrerer Maria godt det å være en selvstendig aktør i sitt eget liv. Hun beskriver at det ikke lenger var rasjonelt for henne å holde på med hærverk, rus og kriminalitet. Selv om Maria hadde et stort støttesystem, som hun selv kaller det, rundt seg, understreker hun at hun selv tok avgjørelsen om å slutte med det kriminelle livet og rusen. Hun sier kontant at:

«Skal man få noe gjort, må man gjøre det selv.»

Maria er et godt eksempel på det som i faglitteraturen omtales som å ha et ungt, asosialt handlingsmønster.³³ Dette begrepet er utviklet for å forklare fenomenet der personer i en periode tidlig i livet hengir seg til mer asosial oppførsel og asosiale handlinger (som kriminalitet), men etter hvert modnes personen og ser ikke lenger hensikten med å drive med kriminelle handlinger eller annen asosial atferd. Dette anses å være mer vanlig enn at asosiale handlinger varer livet ut. I et kriminalitetsperspektiv betyr det at de fleste vokser av seg kriminell oppførsel når de kommer i en viss alder. De «modner», og går over i en

annen fase av livet (Moffit 1993). Som Maria sier, dette var ikke lenger hva hun ville med livet sitt. Maria er opptatt av at hun ikke var ferdig utviklet mentalt da hun startet med kriminalitet, og hun beskriver dette slik:

«Men, jo, hjernen min var jo ikke helt utviklet, da, så da var det litt sånn, på en måte et barn uten filter, da. Så det var litt sånn, ingen grenser og sånn, så det var derfor vi klarte å gjøre så mange ting som vi gjorde [...]».

Maria forteller at hun på slutten av ungdomsskolen begynte å trives på skolen, og at hun i løpet av videregående begynte på en yrkesrettet linje som hun var motivert for. Marias historie illustrerer viktigheten av trivsel på skolen og fremtidige yrkesmuligheter som motivasjon for å bryte ut av et negativt handlingsmønster.

Dette poenget kommer også frem i Siris historie, men hun fikk ikke den hjelpen hun hadde behov for. Siri hadde lesevansker i oppveksten, og hun uttrykker hvor viktig det ville ha vært for henne å få hjelp til å håndtere læreutfordringene:

«Egentlig så hadde jeg jo dårlige karakterer hele barneskolen også, for jeg hadde ikke så god oppfølging sånn med det, hjemme. Så det er også kanskje sånn ... jeg har traumer fra skolen. Hvorfor var det ingen lærere som satte seg ned med meg og brukte ti minutter ekstra og bare fikk meg til å lese? For jeg klarte ikke å lese, så jeg ble jo en sånn vrang unge, som ... jeg fikk sånn angst, panikkanfall».

Flere av informantene våre har følt på utenforskap i skolen, følt de ikke har blitt sett eller ikke fikk hjelp til å lære i trygge rammer. Dette synliggjør viktigheten av å få støtte til å oppleve mestring og bryte negative handlingsmønstre så tidlig som mulig. Temanotatet *Unge som begår*

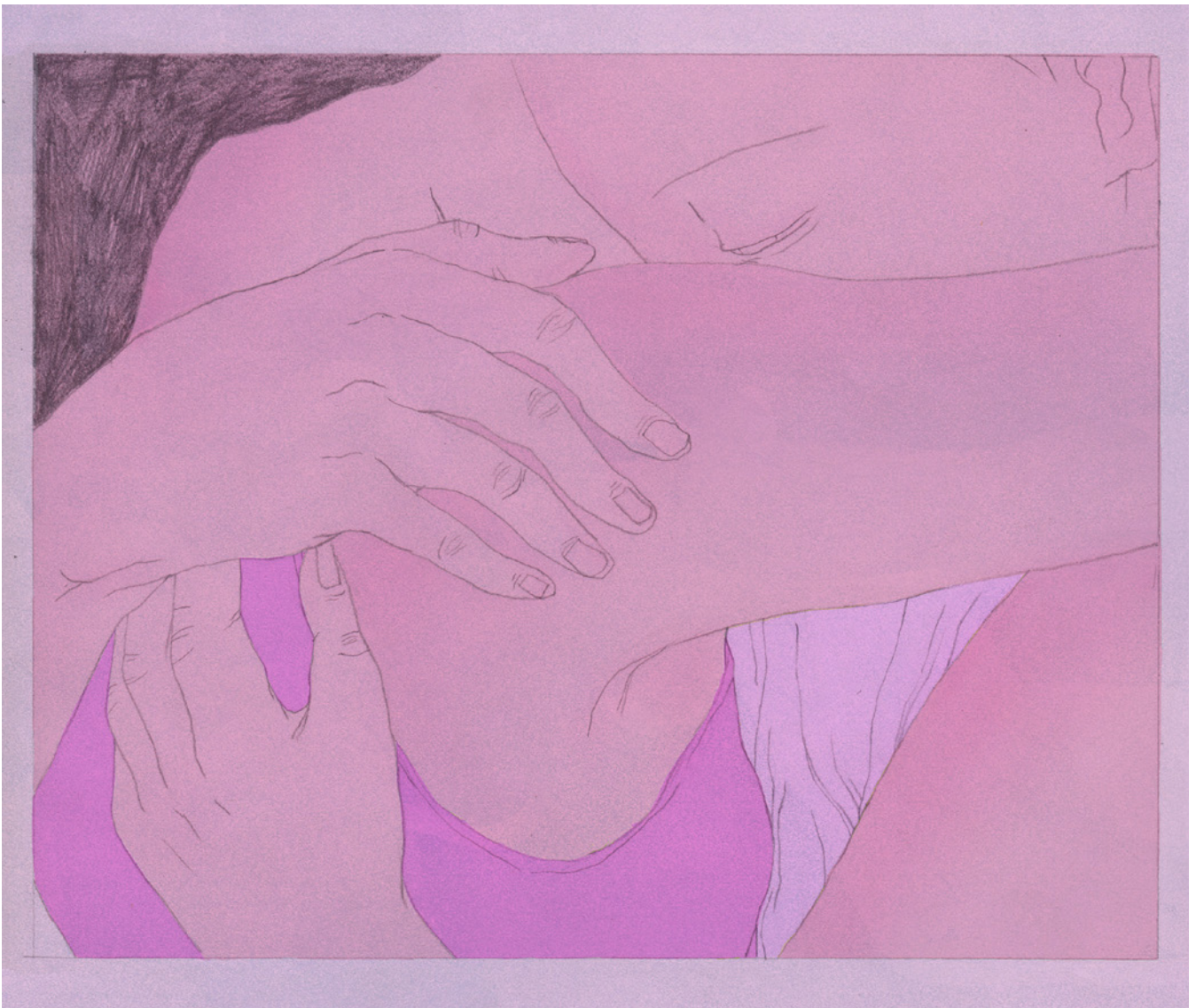
kriminalitet viser til faglitteraturen og viktigheten av en fungerende skolehverdag, med muligheter for mestring og læring.³⁴

6.3 Sosiale bånd og nære relasjoner

Så langt har vi i stor grad sett på hva som gjorde at informantene våre bestemte seg for å slutte med kriminalitet, og for mange også rus. Som illustrert ovenfor er det viktig for informantene å formidle at viljen til endring kom fra dem selv.

Likevel er det selvsagt ikke så enkelt, noe informantene også uttrykker. Livsløp er komplekse og sammensatte. Egen drivkraft er viktig i en slik prosess, men denne drivkraften eksisterer sjeldent, eller aldri, i isolasjon.

Motivasjonene informantene våre forteller om er ofte knyttet til nære relasjoner. De nære relasjonene kan være en motivasjon for å slutte med det kriminelle livet eller en støtte til å hjelpe dem ut og stå ved beslutningen. De nære relasjonene kan også være utslagsgivende for begge fasene.

Ofte er de nære relasjonene familiemedlemmer, men ikke alltid. I våre intervjuer ser vi at dette også kan være nære venner, kjærester eller personer som er knyttet til støtteapparatet rundt personene. Stort sett er motivasjonen til informantene våre av en positiv karakter. I noen tilfeller har imidlertid relasjonen vært et negativt element i livet til informantene, som de etter hvert bruker til å gjøre endringer i livet.

Relasjoner som drivkraft og motivasjon

Jeg vil ikke bli som min far

Som beskrevet tidligere i denne rapporten så har de fleste av dem vi har snakket med, hatt et vanskelig utgangspunkt i livet. Flere kommer fra familier med rusbruk og vold, eller de har opplevd traumer eller ulike former for omsorgssvikt. Peters historie illustrerer en slik situasjon. Han beskriver et svært vanskelig forhold til sin far, og gjennom historiene han forteller, blir det tydelig at faren ikke har bidratt positivt i livet hans. Peter har nå i ung voksenalder tatt denne negative erfaringen og brukt den til en drivkraft til å få livet sitt på rett kjøl:

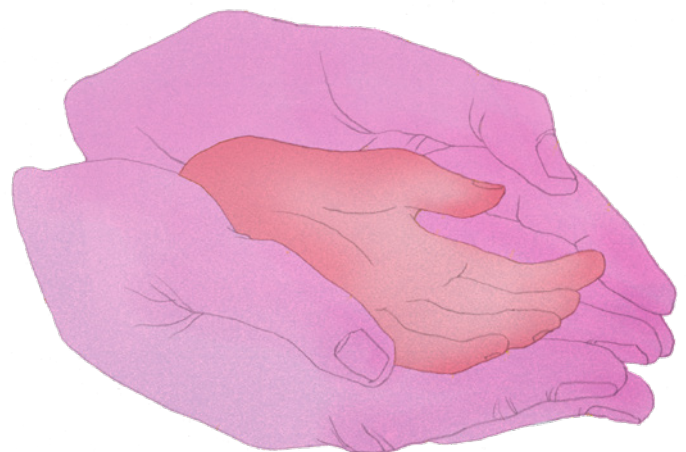
«Jeg vil bevise til pappa at: Det er ... det er ikke du som er rollemodellen her. Jeg kan være rollemodell for meg selv. Skjønner du? Det er sånn, han har alltid sagt sånn: Ja, du ... Barnevernet kommer til å ødelegge deg, du kommer til å bli narkoman, du kommer til å dø av overdose som broren din gjorde det. Det er sånn negative tanker, skjønner du? Men jeg vil bare bevise at det funker, og jeg har bevist han allerede at: Jeg har klart meg i livet uten deg. Skjønner du? Og det er bare ... hvis jeg klarer det andre, det er bare enda en bonus for min del, tenker jeg. Skjønner du?»

Ola viser også til en lignende motivasjon. Ola startet med harde narkotiske stoffer som 13-åring,

som han stjal fra sin far. Det var starten på en krevende ungdomstid. Nå er han pappa selv, og sier:

«[...] altså, jeg har jo barn. Det var jo ... det er jo en enormt stor motivasjon å kunne være en allright, ordentlig pappa. Ikke være en sånn pappa som min pappa var. Det var hovedmottoet mitt, jeg skal ikke bli sånn, jeg har vært på vei til å bli sånn. Og barnet mitt skal ikke vokse opp med det her. Motivasjonen var vel egentlig det [...]»

Både Peter og Ola har tatt sine negative relasjoner og brukt dem som drivkraft til å gjøre endringer. Dette krever stor vilje, mot og klokskap. Drivkraften er både personens egen vilje og relasjonene personen har til mennesker nær seg. Samspillet mellom egen vilje og sosiale relasjoner som forklaringsfaktor for en persons vei ut av kriminalitet, er vesentlig i interaksjonsteorien.

Savn etter mor og far

Siri sin historie er også preget av sosiale relasjoner som drivkraft til å komme seg ut av et liv med rus og kriminalitet. I hennes tilfelle var savnet etter

foreldrene en viktig drivkraft. Siri forsvant inn i tung rusbruk i veldig ung alder. Nå har hun vært rusfri i rundt to år. Hun har heller ikke «gjort noe tull siden før det» som hun selv uttrykker det. Siri forteller om hva som førte til at hun klarte å slutte:

«Ja, jeg har jo prøvd mange ganger, men den siste gangen da var det vel at man var sliten og lei. Ruset seg hardt i mange år, ikke hatt noe kontakt med familie eller venner. Og da søkte jeg behandling et år, og var der i 13 måneder. Og det var jo egentlig ... jeg var vel egentlig ikke klar til å slutte å ruse meg, men jeg var så sliten og så ... jeg var helt ødelagt.»

På oppfølgingsspørsmålet om hovedgrunnen til hun sluttet, svarer Siri:

«Ja, sliten. Ja, og trengte mamma.»

Siri forteller senere i intervjuet:

«Ja, jeg savnet dem [mamma og pappa] så ille at hvis jeg bare tenkte på dem, så gjorde det sånn vondt. Sånn, jeg har aldri følt på noe sånn sorg i hele mitt liv, [som] den gangen der.»

Det Siri uttrykker ovenfor finner vi igjen i faglitteraturen. I artikkelen «Beyond Personal Reform» skriver Sandøy om unge som har begått rusrelaterte lovbrudd der viktigheten av å gjenopprette familierelasjoner, da særlig med foreldre, og sosiale bånd er avgjørende i prosessen med å slutte med kriminalitet og rus.³⁵

Ville ikke skuffe dem mer

Å ha gode relasjoner i familien eller å ha andre nære relasjoner har betydd mye for mange av dem Røde Kors har snakket med. Fra intervjuene hører vi at dette bidrar både til å motivere til å gjøre en endring og til å opprettholde endringen.

Khalil forteller at han tenkte mye på foreldrene da han var i «et dårlig miljø». Han kom til Norge i tenårene og ble «absorbent» inn i et dårlig miljø. Han uttrykker mye skyldfølelse overfor foreldrene sine, som hadde reist fra hjemlandet for at han skulle få en bedre fremtid:

«Ja, altså, det var jo mye tanker om familien hele tiden, da, hvordan jeg skal gjøre det bra for dem, hvordan skal jeg vise dem at de har ikke tatt hele veien her for null grunn, og de har ikke tatt veien helt hit bare for å se [meg] på den gaten, [meg] sloss der, [meg] gjør sånn der, [meg] gjør sånn der ... altså, de har jo ikke gjort det, de har jo tatt en stor ... altså, jeg satt og tenkte sånn: De har jo tatt en lang vei for hva? [...] de gjør alt for meg, for fremtiden min, for at jeg skal ha en lys fremtid, og så skal jeg sitte her og gjøre sånn her mot dem? Og det var mye sånne tanker [...]»

Vi har sett tidligere at Henrik legger stor vekt på egen vilje. Han forteller videre om hvordan familien også var en viktig motivasjonsfaktor for å legge kriminalitet og rus bak seg:

«Jeg tror på en måte hvis jeg ikke hadde hatt dem [familien], så hadde det tatt mye lengre tid før jeg hadde begynte å tenke at jeg ikke skulle gjøre dette mer, liksom. Fordi det som hjalp meg veldig mye i starten var ... Hva heter det, da? Ytre motivasjon, da. Det var mye mer den ytre motivasjonen som på en måte ... det startet der, ytre motivasjon, som ble overført til å bli en indre motivasjon liksom.»

Hensynet til familien synes å veie svært tungt i det Henrik beskriver:

«Fordi hadde jeg ikke hatt dem, så tror jeg ikke jeg hadde hatt like stort problem med å bare leve et liv med kriminalitet og rus. Jeg tror jeg hadde på en måte bare syntes det hadde vært mye kulere.»

Historiene ovenfor gir oss et innblikk i hvor mye familierelasjoner betyr. Dette kan være på godt og vondt. Det virker som det har gitt mange av informantene et ankerfeste. Motivasjonen kan være farget av mange sider ved relasjonene, som hensyn, savn eller respekt.

Siri oppsummerer dette godt når hun snakker om sin vei tilbake til foreldrene sine, som hun var borte fra i mange år:

«Ja, etter tre år, så gikk det. Så jeg hadde vært borte fra dem en stund før det også. Barnevernet og sånn. Så det var jo ... jeg tror ... det er veldig bra å ha det godt hjemme, tenker jeg. For det er jo kanskje en av grunnene til at jeg klarte å stoppe med ting. Jeg tenker bare hvis jeg hadde hatt et forferdelig hjem, hvor hadde jeg vært, da? Tenker jeg. Ja. For da hadde jeg jo ikke hatt noe å savne, ikke sant, tenker jeg.»

Bestevenner og kjærester - ville ikke ødelegge for henne

Det er ikke bare de nære relasjonene i en familie som kan hjelpe en person ut av et kriminelt miljø. Det finnes historier om hvordan vennskap blir til i tøffe livssituasjoner. Og om hvordan kjærester som har samme utfordringer jobber sammen for å skape seg et nytt liv. Trond forteller at han fikk en god venn i fengselet som han var mye sammen med etter at fengselsstraffen var ferdigsonet. Trond ble etter hvert rusfri sammen med kjæresten, og han sier at han ikke ville klart det uten henne.

«Og jeg tror verken jeg eller henne hadde kanskje ikke klart det uten hverandre, ikke sant. Så vi har holdt hverandre oppe, ikke sant, og det som også har holdt meg til å slutte var at jeg ikke ville ødelegge for [henne] heller, ikke sant. Og så var det at jeg ville det så klart også. Det er jo ikke bare at jeg ikke ville ødelegge for andre, men sånn at ...

jeg tror det hadde vært mye vanskeligere for meg hvis jeg bare hadde hatt meg selv å tenke på. Da tror jeg det hadde vært vanskeligere for meg».

Trond forteller at de var fire personer, inkludert bestevennen han traff i fengselet, som bestemte seg for at de skulle klare å få livet sitt på rett kjøll sammen. Trond forteller at tre av fire har klart det. Bestevennen klarte det ikke, han døde etter en fest.

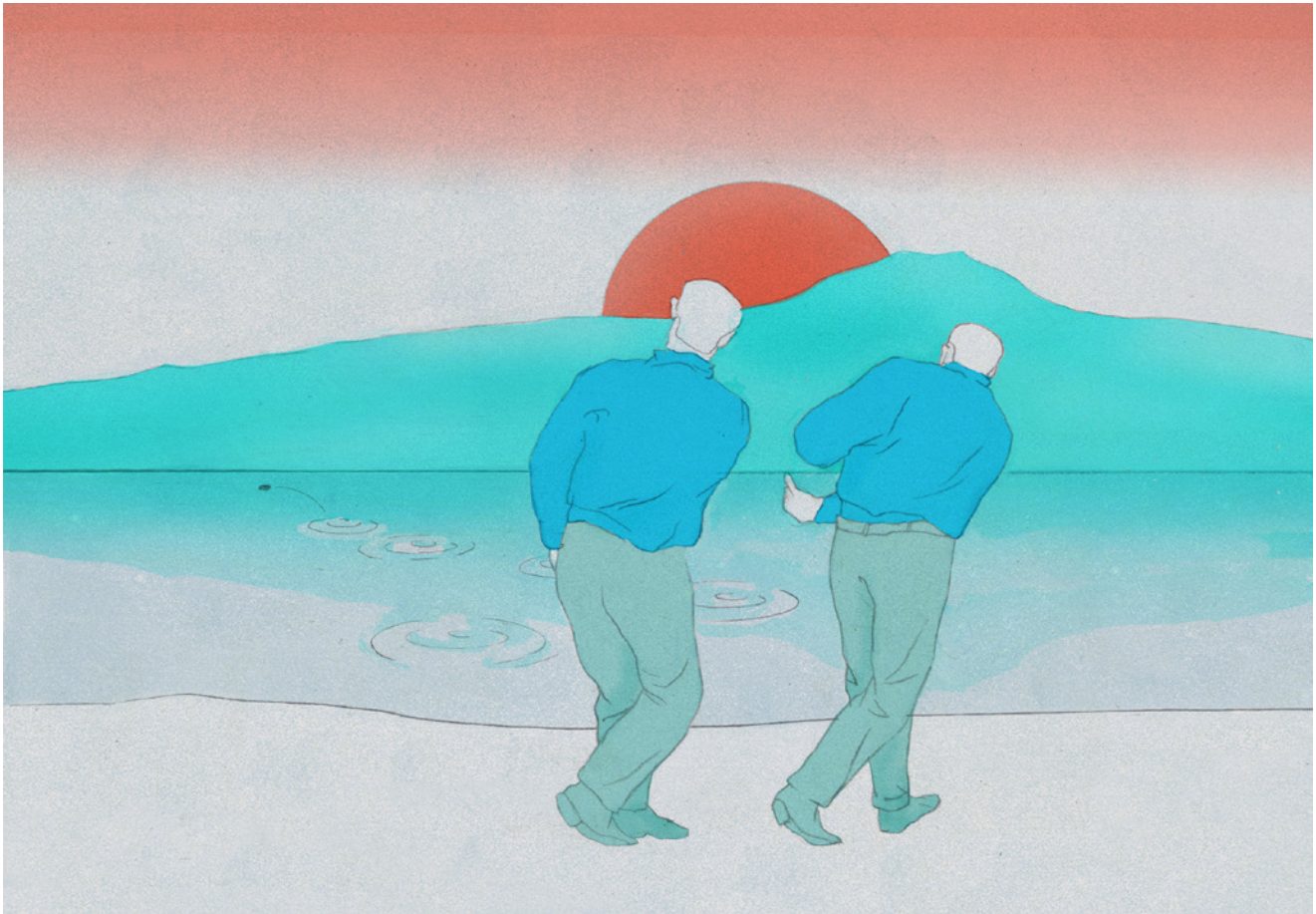
Tilrettelegging og hjelp til å opprettholde beslutningen

Nære relasjoner som en motivasjon til å gjøre en endring i livet sitt kan være svært viktig. Oftest må andre rammevilkår også ligge til grunn for å opprettholde beslutningen. Noen har fått konkret hjelp av familien til å gjennomføre og opprettholde bestemmelsen om å slutte. Andre har fått hjelp fra offentlige instanser eller frivillige organisasjoner, som har bidratt med konkrete behandlings- og aktivitetstilbud og ikke minst tillit og tiltro til personen det gjelder. I tillegg har andre grep, som å legge det gamle miljøet bak seg, vært nødvendig for de fleste.

Rammer rundt rehabiliteringen

Som vi så i Solveigs historie stilte hennes foreldre opp for henne da hun nådde sitt bunnpunkt. Solveig flyttet hjem og kom seg gradvis på beina i det hun selv kaller «sin rehabiliteringsprosess». I denne prosessen stilte foreldrene tre konkrete krav til henne:

«Tre ting som, på en måte, de krevde av meg. Det var at jeg skulle være rusfri, jeg skulle ta vare på egen personlige hygiene ... for det er en sånn ting som ... når du er superdeprimert, det ryker rett i vasken. Altså, du glemmer hva en dusj er, liksom. Og jeg skulle lage middag, for jeg hadde helt uanvittige vrangforestillinger til mat. Jeg klarte

ikke å spise noe som helst som var ferdiglaget, jeg måtte lage alt fra bunnen av. [...] Og det eneste, på en måte, målet jeg satt for meg selv, det var at jeg skulle gå tur med hunden deres hver morgen. Og det gjorde jeg.»

Som vi har hørt, har ikke alle informantene tette familierelasjoner som gir styrke og mot til å drive frem et brudd med kriminalitet. Noen har funnet personer utenfor familien som er viktige for deres vei til endring.

De som er der for deg, også etter klokken 16

Mange av informantene våre har opplevd nære relasjoner som svært viktig, både som en motivasjon til å komme seg ut av kriminalitet og rus og som en støtte til å faktisk gjennomføre beslutningen. For andre er det andre hjelpere som har vært viktige. Dette inkluderer frivillige organisasjoner eller kommunale tjenester, herunder særlig Uteseksjonen.

Ofte trekkes en person frem i historiene. For

informantene er det svært viktig å oppleve at personen de møter blant offentlige eller frivillige hjelpeaktører er *genuin*, at personen faktisk bryr seg og at de faktisk ser personen de møter. Her ser vi hvordan den menneskelige kontakten og de sosiale båndene vi har referert til ovenfor, også spiller inn i mer «profesjonelle» sammenhenger. Undersøkelser viser at kvaliteten på relasjonen til ansatte i det offentlige tjenesteapparatet, er svært viktig for unge.³⁶

Flere understreker at det å kunne nå personen de har knyttet et bånd til, også etter klokken 16, er viktig for dem. Dette kan selvsagt være et dilemma for ansatte som skal ivareta en profesjonalitet og et skille mellom jobb og privatliv. Røde Kors har rekruttert informanter gjennom kommunale tjenester og Røde Kors sine egne aktiviteter. Dette er arbeidsplasser som legger opp til en mer «fleksibel tilpasning» og som tar utgangspunkt i å møte sine brukere der de er, når de trenger det. De stenger ikke dørene klokken 16.

Peter understreker hvor viktig dette var for han:

«Når du ikke har familien din der og familiebandene er kuttet. Og du har barnevernet som har ansvaret for deg. Det hjelper ikke at de betaler husleie, gir deg livsopphold og så er det: «Bye, bye, vi er tilgjengelig fra åtte til fire.» [...]. Det er lettere å havne ut i kriminelle miljøer og oppsøke andre tilnærming, tenker jeg, da».

Miriam er en av dem som har hatt stor nytte av hjelp fra en frivillig organisasjon. Hun hadde det i perioder tungt da hun var ferdig med å sone et lengre fengselsopphold. Hun forteller om hvordan personer i den frivillige organisasjonen hjalp henne:

«[Navn] hadde jo en hund, eller han har en hund. Og jeg fikk gå tur ... når jeg var veldig trist, og ikke orket mer, så var han sånn at: Ja, men vil du ut med hunden, så kan vi fikse det en dag, du kan bare gå tur med den? Og så er jeg glad igjen, liksom. For noen ganger så blir man veldig deprimert og får minner. Dårlige minner tilbake. Men jeg fikk veldig mye hjelp av [navn].»

Det er mange historier i datagrunnlaget vårt om at informantene har fått hjelp fra disse eksterne hjelperne, og om hvor viktige personene som jobber der, er. Selv om Khalil forteller om foreldrene som motivasjon til å forandre livet sitt, snakker han likevel mye om en offentlig hjelpeaktør som konkret har hjulpet han. Han forteller at de hjalp han med jobb og skoleplass.

«Men der også, så trengte du selvfølgelig én person som holder hånden din og sier: «Nå må du opp igjen.» Og det var jo det akkurat [kommunal tjeneste] gjorde.»

Tillit og tiltro

Å bli behandlet på en anstendig måte og bli

gitt tillit, uttrykkes som et svært viktig element i prosessen med å klare å starte et nytt liv.

Meningen og anerkjennelsen fra andre i samfunnet om at du er motivert og i stand til å forandre deg, kan bidra til et positivt selvbilde. Dette kan fungere som et signal om tilhørighet til samfunnet og oppmuntre personen til å opprettholde beslutningen om å slutte med kriminalitet. Innen desistance-teorien blir dette sett på som det tredje og siste nivået der man blir sett av de rundt seg som en lovlydig person.³⁷

Kadan opplevde å bli behandlet på en dårlig måte av politiet. Han følte at han hele tiden ble mistenkt for å ha gjort noe galt, og dette hadde en svært negativ virkning på han. Først da han fikk kontakt med en instans i det offentlige hjelpeapparatet der han opplevde å bli behandlet på en god måte, klarte han å gjøre en endring:

«Ja, det var flere ting, egentlig, men det var ... det største, det var etter at jeg begynte å komme hit og, som jeg sa, måten læreren min på skolen behandlet meg på her, folk her og sånn.»

Trond forteller også at å bli gitt tillit av personene i den frivillige organisasjonen han er knyttet til, er gull verdt:

«Jeg tror det, vel, det er mye av det som hjalp også, og det [sted for frivillig arbeid] har gitt meg også, ikke sant, de har gitt meg tillit, ikke sant, nøkkelen til [stedet], så ... Og det er jo ting jeg ikke kunne sett for meg for tre, fire år tilbake.»

Siri uttrykker også dette på en lignende måte. Hun beskriver opplevelsen av å kunne føle seg «normal» i en kontekst der hun bidrar med frivillig arbeid.

«Etter rusbehandling så kom jeg meg hit, og da har jeg bare klart å bli nykter ved å være her

og få tillit og jobb, og øve seg på å snakke med mennesker og føle seg normal, da.»

Siri hadde et behov for å jobbe med å styrke sin sosiale kompetanse etter mange år på utsiden av «vanlige» sosiale arenaer i samfunnet og finne en trygghet og sakte, men sikkert tenke mer på hva fremtiden kan inneholde.

Mestring, tillit og tiltro er nøkkelord i det informantene forteller om. Frivillige og offentlige hjelpeaktører, samt inkluderende arbeidsplasser, kan bidra til dette gjennom å hjelpe til med å søke skoleplass eller å tilrettelegge for arbeidstrening eller annen sosial trening. Slike arenaer skaper muligheter og fremtidsutsikter, noe som er uvurderlig etter et liv der man har brutt seg ned både fysisk og mentalt.

Informasjon om behandlingstilbud

Det er viktig at unge personer har informasjon om hvilke tilbud og tiltak som eksisterer. Noen av informantene har fått informasjon om muligheter til behandling og til deltagelse i frivilligtilbud fra bekjente i miljøet, dersom de ikke har blitt fanget opp av oppsøkende instanser. Ola oppsummerer dette slik:

«Og ja, selvfølgelig er det veldig mye som kunne

vært ... hjelp å få tidligere. Men jeg visste ikke så veldig mye om det heller, vet du. Og det å gå inn i rusbehandling, eller det å få hjelp med kriminaliteten sin, eller ... ja, man føler at man står i dyp shit, da. Så har man kanskje ikke kunnskap om hva som egentlig er der ute å få hjelp av heller».

Skillet mellom by og land blir trukket frem i denne sammenhengen. På mindre steder, vurderes det av noen av informantene å være mindre informasjon om tilbud og muligheter som kan hjelpe ut av kriminalitet og rus, enn i større byer.

Noen informanter forteller at selv om de fikk tilbud om hjelp eller ble gitt gode og velmenende råd underveis var de ikke nødvendigvis på et mentalt sted der de var mottakelige for hjelp. De var ikke klare for det, på det tidspunktet. Her ser vi at et nettverk bestående av folk med tålmodighet, og et fleksibelt hjelpeapparat er viktig for å fange opp personen når hen er klar.

Å bryte med det gamle miljøet

Å bryte med det gamle miljøet har vært viktig for nesten alle informantene våre, men i ulik grad. Noen har gått så langt at de har flyttet fra et sted til et annet. Andre forteller om strategier for å håndtere møter med personer fra sitt gamle miljø.

Bare et par av informantene har holdt kontakten med personer fra sitt gamle miljø.

Raymond forteller hvordan han øver med psykologen sin på hvordan han skal forholde seg til å møte personer fra sitt tidligere liv:

«Det har vært sånn ... jeg har til og med måttet øvd med psykologen min, hun er en dame i midten av 50-års alderen. Og hun skulle liksom være langeren min, og vi hadde sånn rollespill, og hun sa: Du, bli med å drikke i dag? Og jeg bare: Nei.»

Inntrykket er at de som ikke synes å ha vært så «dypt» involvert i et kriminelt miljø, og som er yngre, kan holde kontakten med noen av sine gamle venner. Khalil forteller at venner fra miljøet respekterer at han er ute nå, og at han har en annen livsstil. Maria forteller også at hun har kontakt med noen fra den tiden. Siri derimot, er svært tydelig på at hun ikke kan ha venner fra det gamle miljøet. Hun opplevde det ikke som vanskelig å bryte med dem, hun sier:

«[...] Nei, Gud, de kan man ikke ha noe med å gjøre.»

Siri opplever heller ikke at det var vanskelig å bryte med dem etter at hun flyttet fra hjemstedet der hun har levd et liv med rus og kriminalitet. For henne var det ikke et alternativ å holde kontakten. Det virker ikke som hun har vært sterkt følelsesmessig knyttet til personer i det gamle miljøet.

«Ja, ja, ja, det ... mye rare mennesker, [ler] som ikke vil andre godt og ... så ... ja. Det var lett å kvitte seg med, det var bare å knipse det vekk. Ikke venner.»

Informantene har litt ulike erfaringer mer hvordan de har brutt med det gamle miljøet. Selv om

noen få fremdeles har venner fra den perioden, har majoriteten brutt tvert av. Det gamle miljøet har hatt en dra-effekt. Det har vært noe som har forhindret dem fra å starte et nytt liv. Derfor uttrykker de fleste at det er nødvendig å skape en distanse til denne delen av det tidligere livet.

6.4 Jobb og fritid

Jobb og det å holde seg i aktivitet blir trukket frem som viktige faktorer for å kunne legge det gamle livet bak seg. Jobb og fritidsaktiviteter kan bidra til veien ut av kriminalitet ved å skape en produktiv rutine, et positivt sosialt nettverk og / eller økonomisk sikkerhet. I tillegg kan en jobb og fritidsaktivitet styrke selvfølelsen, og gi opplevelse av mestring og mening. Flere av våre informanter opplevde dette.

Viktigheten av en jobb

For mange av våre informanter var veien ut av kriminalitet tett knyttet til veien ut av rus, som tidligere nevnt. Det er trolig grunnen til at arbeid og fast jobb kom noe senere i prosessen. Forskning viser at det å få seg jobb ikke er det som fører til at man bryter med kriminalitet, men at det heller er en følge av å slutte med kriminalitet.³⁸ Som vi hører fra informantene har jobb hjulpet dem å fortsette å være i et liv uten kriminalitet, borte fra det gamle miljøet.

Peter er en av dem som uttrykker sterkest hva det betyr å ha en fast jobb. For Peter var det å få fast jobb sentralt i prosessen med å komme seg inn i et nytt liv og opprettholde beslutningen om å legge det gamle livet bak seg:

«[...] de skulle utlyse en stilling her [...] Og da fikk jeg det håpet at ja, det er mulighet for at jeg kan få jobb her. Skjønner du? Da vekket det tankene

mine, og så jobbet jeg mer, og tok alle ekstra-jobber, stilte opp på alle de timene de kalte meg inn til. Og så i [årstall] så utlyste de den stillingen de snakket om, og så søkte jeg på den, og så fikk jeg den 100 prosent-stillingen.»

Jobben hjalp han å holde seg vekk fra det kriminelle miljøet han var en del av:

«Jeg bare kuttet ut mer de vennene jeg skulle kontakte, og fokuserte mer på jobb. Og mer sånn [...] fikk liksom holdt meg opptatt, da. Og hvis jeg ikke er opptatt, så havner jeg ut, skjønner du?»

David forteller også om en lignende erfaring:

«Etter siste straffedommen så fikk jeg denne jobben her. Endelig, så [...] fant jeg endelig en jobb jeg brenner for, som jeg trives i. [...] Jeg har jobbet i sportsbutikk, matvarebutikker, sånne greier, men det har aldri fungert. Så hver gang det ikke fungerte, så gikk jeg tilbake til miljøet og begynte å selge.»

En jobb som gir mening

Flere av dem Røde Kors intervjuet har stor entusiasme for jobben sin. Flere av informantene våre jobber i dag med å hjelpe andre som er i lignende situasjoner som de var i. De uttrykker at det er svært givende å få muligheten til å bruke bakgrunnen sin til noe positivt. Henrik sitt mål er å bli erfaringskonsulent.

«Og jeg føler jeg har funnet min mening med livet liksom, og det er å skulle bruke erfaringen min til å hjelpe andre ... Hvis jeg bare liksom får meg en helt vanlig jobb nå, og ikke bruker erfaringen min så har jeg kastet bort jævlige mye av livet mitt. Liksom. Når jeg blir erfaringskonsulent så vil jeg jo ikke ha kastet bort et eneste sekund av livet mitt, ikke sant.»

Logikken er uangripelig. Å kunne bruke erfaringen fra det kriminelle livet til å hjelpe andre, gjør at både Henrik og samfunnet kan snu det negative til noe positivt.³⁹ Som Henrik selv påpeker, er dette god samfunnsøkonomisk tenkning.

En betalt jobb og deltagelse i samfunnet

Det er selvsagt ulikt hva mennesker finner mening i, dette gjelder også for informantene. For mange er det innholdet og formålet med jobben som er viktig. For Steffen var det å få lønn i seg selv svært viktig:

«[...] Men en gang jeg begynte å få betalt arbeid, da begynte jeg å stå opp til hverdagen og sånn. Helt frem til da, jeg slet sånn med å stå opp til hverdagen ... Når jeg skulle jobbe frivillig her, jeg slet med å stå opp og finne motivasjonen. Med en gang ... jeg har en betalt jobb, så var det ett eller annet, altså det var et sånt ansvar ... Ja, nå står du opp, så drar du på jobb. [...] Det var ikke den der at, huff, i dag så gjorde det litt vondt der, så nå bare legger jeg meg bare syk. Det var mer sånn jeg pushet meg og begynte å stå opp, og ta ansvar. Når jeg begynte å tjene penger.» Steffen forteller videre:

«Jeg tror jo det faktisk var litt artig, liksom, føle at wow jeg kan bidra med noe i samfunnet og ... noe positivt og ... ja, at jeg liksom ... for det var liksom noe jeg egentlig ikke trodde jeg kunne eller sånt. Jeg visste jo ikke, jeg hadde ikke erfart at ... eller fått noe sånn erfaring på at jeg fungerte egentlig, så det var jo en god sånn mestringsbekreftelse på meg selv, da.»

Det å få lønnet arbeid er viktig for Steffens mestringsfølelse og identitet. Han føler seg som et produktivt medlem av samfunnet.⁴⁰ Steffen forteller at selve lønnen, eller det å motta lønn i seg selv, var motiverende. Livet Steffen levde tidligere, med tung rus, førte til at han «hoppet

over» faser i livet som de fleste ser som en del av det å bli voksen, som utdanning, arbeid og det å starte familie. Nå ga jobben og lønnen han en følelse av å være en aktiv del av samfunnet. Steffen beskriver hvordan forholdet hans til andre mennesker var tidligere:

«[...] Jeg husker egentlig ikke om jeg tenkte så mye rundt andre mennesker, liksom, og med ... for at det hadde gått så langt tid og jeg følte liksom folk hadde liksom sitt eget liv og liksom de gamle vennene på en måte de hadde liksom ... ja, hadde liksom gått skole og utviklet seg, så jeg følte meg litt sånn ... nesten litt sånn underutviklet i forhold til dem, da. Og mye skam [...]»

Frivillig arbeid

Frivillig arbeid og engasjement har hjulpet mange. Informantene trekker frem at selv om arbeidet ikke er betalt, kan det være et springbrett til en betalt jobb senere. Det å arbeide frivillig kan også gi en mestringsfølelse og opplevelse av å få tillit.

Raymond har nå en jobb der han hjelper andre som har vært i en lignende situasjon som han selv. Han startet med frivillig arbeid etter at han ble rusfri, og sier selv at frivillig arbeid ikke kan overvurderes. For han var frivillig arbeid veien inn i det formelle arbeidslivet:

«Jeg gikk jo fra å være frivilligarbeider til å bli daglig leder på [sted]. Så det er jo et eksempel på det, ... jeg gikk fra å være samfunnsbelastning til å bli statlig ansatt.»

Solveig forteller også om å være aktiv frivillig i en aktivitet som hun virkelig brenner for.

«Ja, og så er jeg så aktiv jeg bare kan i [navn på aktivitet], for det er sjelen min. Det er det kjekkeste jeg gjør.»

I tillegg ser hun det som en mulig karrierevei senere i livet. Hun forteller om opplevelsen det var å finne ut at man faktisk kunne jobbe med dette:

«Jeg innså at det gikk an å bli ansatt i [navn på aktivitet]. Da er jo det drømmejobben.»

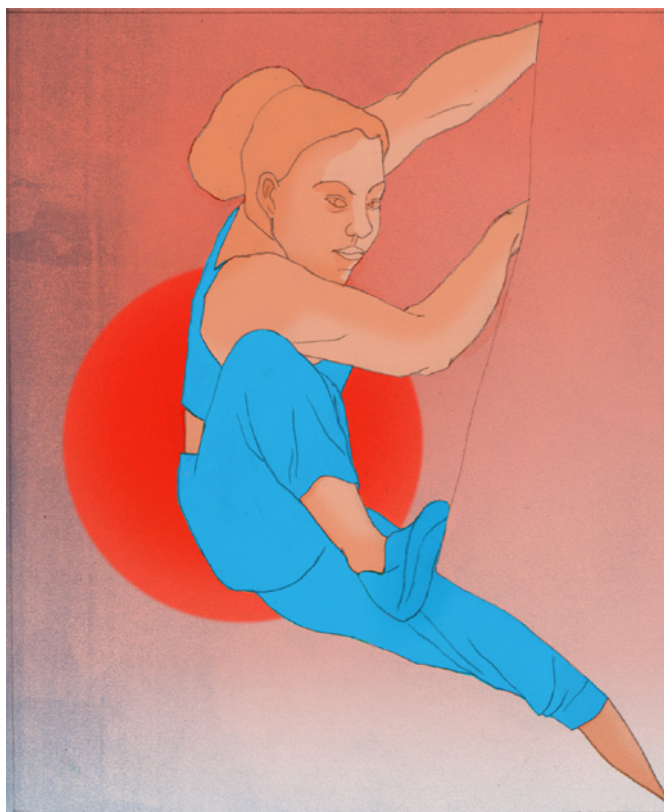
Trond forteller at han har fått både tillit og kompetanse gjennom å være frivillig. Formålet med den frivillige innsatsen er arbeidstrening. Selv om Trond per i dag ikke er klar til å sette i gang på egenhånd i arbeidslivet, er det å starte opp for seg selv en del av fremtidsdrømmen. Arbeidstreningen har i tillegg gitt han en interesse som han brenner for.

Intervjuene viser at det er viktig for informantene med arbeid. Et viktig element er at det må gi mening – de ønsker å bidra med noe. Meningen kan være lønn som i Steffens sitt tilfelle, men mange uttrykte også at jobben bør ha en mening i en større sammenheng. Svært ofte handler det om å hjelpe andre unge ut av kriminalitet og rus. Dersom samfunnet klarer å utnytte denne ressursen, vil det ha en positiv effekt både på enkeltpersoners liv og samfunnet som sådan.

Interesser

De aller fleste av informantene våre har en interesse eller en aktivitet de brenner for. De forklarer at interessen har gitt dem positive relasjoner, tilhørighet, godt miljø og for noen en erstatning for adrenalin-kicket fra rus og kriminalitet. Det handler blant annet om å skifte fokus og finne andre ting å konsentrere seg om. Henrik forklarer dette godt:

«Men veldig mange da, ikke sant, de sitter hjemme og kjeder seg og så går det ... enten begynner man å ruse seg igjen eller så er det sånn det kribler litt i

fingrene, ikke sant, så du trenger noe spenning, ikke sant, så du gjør noen brekk eller begynner å stjele igjen, eller uansett hva man gjør da, ikke sant. Men sånn sett når det kommer til adrenalinet, så får jeg kanskje det gjennom [navn på fritidsaktivitet], da. Jeg får så mye gjennom det, liksom både tilhørighet og alt det der.»

En interesse eller hobby kan ha mange funksjoner utover selve aktiviteten. Flere forteller at det sosiale miljøet i sporten deres er veldig viktig for dem, som Ola forklarer her:

«Så er det den [...] sporten, og så oppå der er det jo helt perle ... et lite samfunn, da, alle er jo så snille og hyggelige. Du får jo folk fra unge til gamle voksne, da, og alle sier jo hei og har alltid en hyggelig tone. Så for meg så er jo det et hjelpested, da.»

Raymond forteller om hvordan en interesse eller en lidenskap kan bidra mye til å finne et mer solid fotfeste i det nye livet:

«Ja, musikken ... for det gir så mye mestring, og det gir mye ... det er lidenskap og sånne ting. Jeg har liksom tenkt veldig mye på musikk. Nå er jeg veldig opptatt av at mitt budskap med musikken, at det handler ikke om å få penger og bli verdens-

berømt eller sånt, det handler om på en måte å få folk til å endre livsstil etter det musikkbudskapet jeg sender.»

Raymond bruker musikken i sitt arbeid og forteller med en liten latter at han kaller musikken sin «recovery rap». Det er, med hans ord:

«Og det [er det] stikk motsatt av dop, sex og rock and roll. Det er på en måte om å komme ut av vanskelige tider og få et fornuftig liv.»

Informantene våre har i stor grad lagt om hverdagen sin og funnet andre retninger for hvordan de bruker energien sin. De har etter hvert maktet å erstatte rus og kriminalitet med interesser som musikk, trening eller frivillig aktivitet som gir mening til livene deres. Mange virker svært målrettede og «økonomiske» med hvordan de bruker tiden sin, og med hvem de deler tiden sin med. Trond beskriver hvem han er på denne måten:

«Ja, altså, jeg er jo 31 år og driver og holder på med [navn på sport] og sånn, og så ... det er vel egentlig det eneste jeg gjør. Jeg driver på med [sport], og så er jeg på [arbeidstrening] og hjemme med [kjæreste] og katten, det er liksom det som skjer.»

Informantene gir et inntrykk av å ha funnet en ramme for livene sine som de er fornøyde med. De er fokuserte i måten de legger opp sine nåværende liv på. Det har vært viktig å finne mening, enten det er en jobb, en utdanning eller en fritidsaktivitet eller i sine nære relasjoner. Det er ulikt hva som gir mening til menneskers liv, men ønsket om å føle mestring og å bidra innen et felt de har kompetanse på, er gjennomgående i det informantene uttrykker.

7. «ETTERLIVET»: HVORDAN SER DE PÅ FREMTIDEN?

Informantene til denne rapporten har kommet seg ut av kriminaliteten og rus. De har rundet et hjørne og ser fremover, mot noe de ikke hadde turt, eller kunnet, se mot før. I intervjuet med Siri ønsket hun på et tidspunkt å klargjøre når i livsløpet spørsmålet hun får, refererer til. Hun spør da om intervjueren mener «i etterlivet?», og henviser da til livet etter hun sluttet med rus og kriminalitet. Begrepet «etterlivet» blir værende med oss. «Etterlivet» kan her holdes som et betegnende begrep for å uttrykke at livet med kriminalitet og rus er et tilbakelagt stadium, og at livet nå er et liv etter kriminalitet og rus.

7.1 Selvbilde – før og nå

Rundt halvparten av informantene våre uttrykker å ha hatt et svært dårlig selvbilde, lav selvtillit og liten tro på seg selv i barne- og ungdomstiden. Som vi så i kapittelet om utenforskap, opplevde mange å ha utfordringer på skolen, både sosialt og faglig. Siri forteller om lesevansker og Peter forteller om følelsen av å ikke ha noe å kunne bidra med hverken sosialt eller faglig. Raymond forteller om å gå fra et liv i hjemlandet der han alltid var best i klassen til å komme til Norge og måtte bruke mange måneder på å lære seg norsk.

Peter beskriver det slik:

«Da har du liksom ingenting å komme til bordet [med]. Skal jeg si jeg kommer med, ja, hei, jeg selger rus. Jeg gir deg rus. Nei, det kan du ikke. Når de snakker om skole eller andre sånn ... å dra på aktiviteter som du aldri ... for eksempel å gå på skitur. Hva skal jeg si: Jeg kan ikke stå på ski. Du bare blir sittende stille der og høre, det blir sånn ... det blir på en måte vanskelig å komme inn.»

Flere av informantene følte de manglet sosial kunnskap og muligheter til å være en del av livet

«de andre» deltok i. Følelsen av utenforskap og dårlig selvbilde kommer til uttrykk i uttalelser i retning av: *alle de andre er jo så flinke, jeg var den rare jenta og kanskje ville andre klart det bedre.*

I tillegg til å ha et dårlig selvbilde, ser vi at noen informanter forteller om hvordan de gikk rundt med mye dårlig samvittighet for livet de levde. Ola forteller at han før gikk rundt med en «sky av dårlig samvittighet» over seg, men at han nå føler seg «mange tonn lettere».

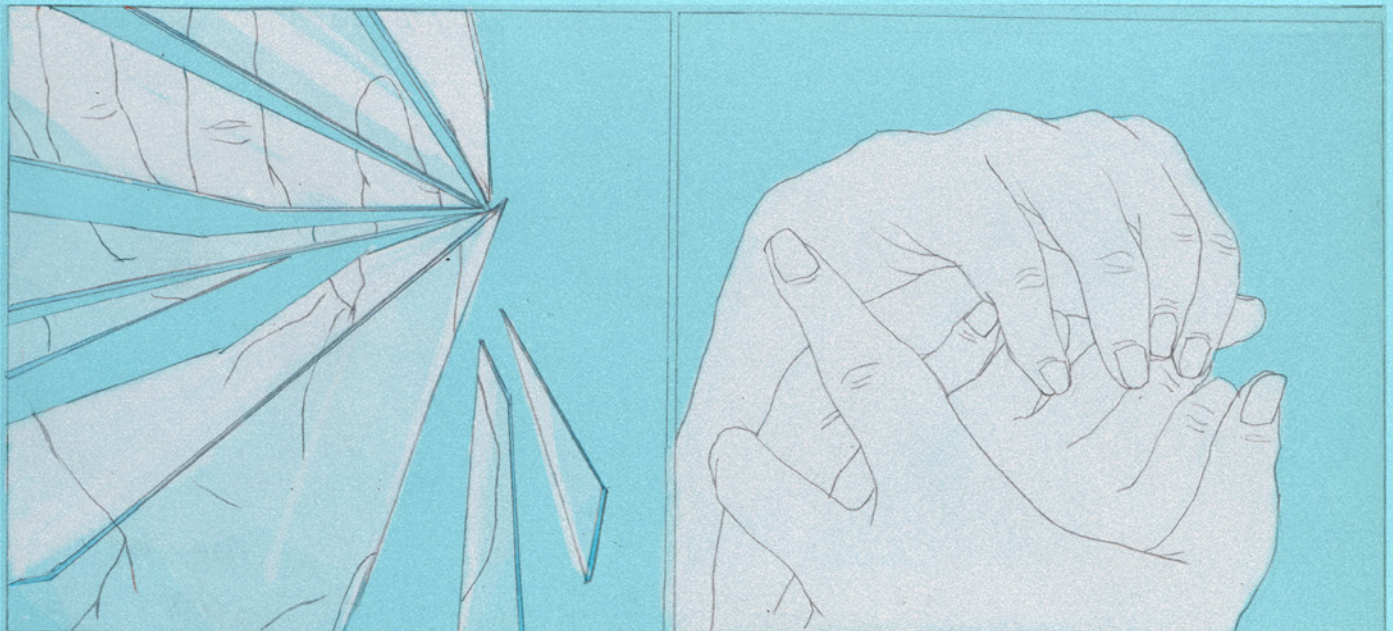
David forklarer «før-og-nå-selvet» slik:

«Å fy faen, jeg er to forskjellige mennesker. Nå tenker jeg at jeg er ... jeg gjør alt riktig, jeg holder meg unna trøbbel, jeg gjør jobben min, jeg er god på jobben min. Jeg har bedre selvtillit, jeg vet hvordan jeg skal snakke til folk. Før i tiden jeg var veldig usikker, jeg skjulte alt, prøvde å leke tøff, men var ganske søt inni meg, men ... [ler] Nei, jeg skal være ærlig, tankegangen min er to forskjellige mennesker. Jeg vet ikke hvordan jeg klarte å miste den sperren som sier til meg: Nok, ikke gjør det her, men når jeg fikk den tilbake, så er jeg to forskjellige mennesker. Det skulle så lite til for at jeg gjorde noe kriminelt før, men nå skal det veldig mye til for at skal gjøre noe veldig lite kriminelt.»

David tanket om hvorfor dette har endret seg for han, er i tråd med det som er tatt opp tidligere i rapporten. Det er følelsen av å bruke livet sitt til noe som gir mening, der han kan bidra:

«... Jeg var ganske flau fordi jeg var i så dårlig situasjon hele tiden. Nå kommer jeg ... jeg hjelper andre folk, jeg har det greit. Jeg er fornøyd med livet nå, det var jeg ikke før.»

Khalil forteller også at han har det bedre, og føler på mestring, og at dette legger til rette for å se

fremtidsmuligheter. Khalil uttrykker det på denne måten:

«Men ... og så nå ... nå er det sånn man føler seg bare mye lettere, man føler seg mye mer ... altså, man føler seg fri. Man føler at alt er fint i livet, og at du får til ting. Du ser veldig stor forskjell, det er veldig stor forskjell. Altså, i dag, så er det mye lettere å se drømmene dine, se det målet du har laget for deg, enn du var i det miljøet.»

Dette kan også knyttes til *desistance*-prosessen. Det virker som om informantene våre har opplevd en endring i selvbilde og identitetsfølelse. Endringene bygger på at de har opplevd mestring, fått tillit og føler seg mer «på innsiden» av samfunnet. Informantene synes å ha utviklet en ny identitet, og det gjenspeiles også hvordan samfunnet rundt dem ser dem.

David forteller hvor viktig det er for han å være normal og fungerende i samfunnet og i familien igjen:

«Nå er jeg og mamma naboer. Når de trenger pizza eller mat, så stikker jeg innom. Hvis guttene, nevøene mine, skal kjøres til et sted, så kjører jeg dem. Hvis de vil spille fotball, jeg tar med dem. Jeg har fått rollen min tilbake i familien, jeg har fått rollen min tilbake i samfunnet og jeg har endelig blitt normal, [...], så det er ganske deilig. Og fremtiden ser bra ut.»

Endringene har ikke kommet av seg selv. Det er ikke å bare å «knipse så er det vekk», for å bruke Siris ord. Hun forteller at hun fremdeles lever med tankene om fortiden, og tenker på at folk dømmer henne.

Alle personers historier unike. Også her har vi informanter som ikke passer helt inn i mønsteret om endring i selvbilde som beskrevet ovenfor.

Solveig, Henrik og Trond forteller om et relativt stabilt selvbilde. De gir uttrykk for at de alltid har likt seg selv, og ansett seg selv som bra personer. De uttrykker likevel en endring i forståelsen av seg selv, i overgangen til det «lovlydige» livet. Solveig uttrykker at hun «*alltid har likt meg selv, men stoler mer på meg selv nå*».

7.2 Drømmer og ambisjoner

Når informantene våre blir spurt om hvilke mål de hadde før, og hvilke de har nå, sier majoriteten at de ikke hadde noen langsiktige mål tidligere – de levde fra dag til dag. Målene var ofte knyttet til livet de levde. Slik forklarer Peter sine mål:

«Vise deg fram for kvinnene, få deg den beste, fineste damen på sosiale medier eller på gaten eller på den festen, det var den tanken jeg hadde.»

Andre forteller at de hadde urealistiske mål om å bli gangster, rapper eller et kjent navn på byen. Solveig forteller med en liten latter at det var et mål å flytte til Amsterdam og røyke mest mulig hasj. Khalil forteller:

«[...] når du var i miljøet der, det eneste du tenkte på var jo å få for eksempel hus, bil, av å jobbe svart, av å liksom tjene pengene der svart, for eksempel om det var via rusmidler eller det var via kriminalitet. Ja, nå skal jeg gjøre navnet mitt stort blant [navn på by], sånn at jeg blir populær. Sånn at folk snakker om meg.»

I dag uttrykker majoriteten av informantene ønsker om å bli erfaringskonsulenter, sosionomer eller andre yrker som kan hjelpe barn og unge ut av rus og kriminalitet, og noen er allerede kommet dit. Det er en stor transformasjon.

Flere forklarer at på dette området føler de at de

har noe å gi, her kan de bidra. Steffen uttrykker at det livet han levde «på en måte har blitt utdanningen hans»:

«[...] ... Det er et levd liv ... Det er jo på en måte det som har blitt utdanningen min, å jobbe som [jobb som hjelper andre] og nå er jeg her. Og har på en måte noe å gi videre og sånt.»

Drømmen om «normaliteten» synes å være til stede for flere. Peter forteller at han ønsker et A4-liv.

«... Mitt mål er jo nå å kjøpe hus, større hus. Nå har jeg kjøpt leilighet, nå er liksom ... neste er å kjøpe større hus. Neste mål er å ... til neste år, så skal jeg starte å ta fagbrev [...], skjønner du?»

Han sier videre:

«Så det er sånn, nå tenker jeg bedre. Jeg tenker, du kan si, som jeg pleier alltid si: A4-livet, tenker jeg som voksen. Gå på jobb, gjør jobben din, gå på trening, kom hjem, vaske huset ditt, lage mat. Jeg er opptatt, jeg har ikke noe annen tid til å gjøre noe. Skjønner du? Så det hjelper meg til å fokusere bedre. Å bli på en måte ... jeg blir enda mer selvsikker og sterkere, for min del.»

Andre tar fremdeles en dag av gangen, og jobber med å bygge opp livene sine igjen og tenke over hva de ønsker å bruke fremtiden til.

Selv om fremtiden for noen er basert på ganske enkle, og realistiske mål, er det noen som har tillatt seg å drømme større. David er klar på at han ønsker å reise mer, han vil se mer av verden. Han sier han «har drømmer som ikke var en realitet før». Miriam drømmer om å åpne sin egen cafe.

Gjennom intervjuene virket det som at den enkelte informant fikk en god opplevelse av å reflektere over sin vei inn i det vi har kalt «etterlivet». Informantene uttrykte håp om en god fremtid og de har realiserbare mål og drømmer.

8. OPPSUMMERING

Denne rapporten er bygget på historier fra 13 personer som har bakgrunn fra en ungdomstid med kriminelle handlinger. Røde Kors ønsker med denne rapporten å gå bak tallene og statistikken, og gi plass til stemmene til de som har erfaringer fra en ungdomstid med kriminalitet. Røde Kors mener at de har et **unikt perspektiv og erfaringsgrunnlag** til å fortelle hva som var viktig for dem i prosessen med å legge kriminaliteten bak seg. Dette er læring som er viktig å formidle til aktører på fagfeltet, frivillige organisasjoner og til beslutningstagere.

Røde Kors har i denne rapporten samlet og systematisert erfaringene til de 13 informantene, samtidig som vi har forsøkt å ivareta enkeltindividers historier og stemmer. Erfaringene er i rapporten sett i lys av eksisterende teorier om *desistance*, altså veien ut av kriminalitet, som er en del av kriminologifeltet.

Det er svært modig av informantene å stille opp for å svare på et så komplisert spørsmål som *Hva hjalp deg ut av kriminalitet?* Det er ikke enkelt, og sjelden mulig å gi ett svar på dette spørsmålet. Svaret er ofte sammensatt og det krever at personen ser tilbake på en periode som har vært turbulent, for mange svært vanskelig og for noen skambelagt. Noen har hatt ekstreme opplevelser som kan være vanskelig å dele. Desto større grunn er det til å uttrykke stor takknemlighet til informantene for at de har delt sine historier med Røde Kors.

Mange av informantene mener at det er **nødvendig å gå langt tilbake i tid** for å se hva som kunne vært gjort for at en ungdomstid med kriminalitet og ofte rus skulle vært annerledes. **Deres vei inn i kriminalitet eller rus startet tidlig.** Historiene kommer fort inn på **oppvekst og utenforskap**. Gjennom historiene de forteller er det tydelig at mange opplevde de ikke ble sett,

hørt eller fikk den oppfølgingen de burde hatt som barn. Spørsmålet *Hvor var den voksne i rommet?* ropes stille ut i underteksten i intervjuene.

Møtet med Norge har vært vanskelig for mange av informantene med innvandrerbakgrunn. De har opplevd å **ikke finne seg til rette på skolen, verken faglig eller sosialt**, og informanter som kom til Norge i tenårene forteller at de opplevde å møte stengte dører - bortsett fra de dørene som førte inn i kriminelle miljøer.

De fleste informantene er samstemte om at det har **vært en lang prosess å komme** seg ut av en ungdomstid med kriminalitet. Ønsket kan ha vært til stede lenge, og det har vært ulike grunner til at de ikke klarte det før de gjorde.

Det er et **samspill av faktorer** som gjør at en person klarer å endre livet sitt. Mange sier at de i løpet av ungdomstiden ble gitt gode råd og at tiltak ble prøvd, men at de ikke var mottagelig på et tidligere tidspunkt. Steffen reflekterer over det på denne måten:

«Noen må bare gå til de møter veggen ordentlig, og da tenker jeg at da er det viktig å være der også. Bare være der hele veien og tenkte at én dag så vil de kanskje snu litt på flisen, de også».

De unge selv må være klare, de må ha et ønske om å endre livet sitt, og når de er det, er det viktig at det **finnes et hjelpeapparat som kan fange dem opp**. Eller noen som **bryr seg om dem** som kan hjelpe dem. Eller aller helst begge deler.

Nære relasjoner kan fungere som motivasjon og støtte til å gjennomføre ønsket om endring. Et beredt og fleksibelt hjelpeapparat som ser og møter hele personen, også personen som eksisterer etter klokken 16, er nødvendig.

Det er viktig at unge personer har **informasjon om hvilke tilbud og tiltak som eksisterer**, både når det gjelder muligheter for behandling og tilbud fra frivillige organisasjoner. På mindre steder, vurderes det av informantene å være mindre informasjon om tilbud og muligheter som kan hjelpe ut av kriminalitet og rus, enn i større byer.

Jobb og fritidsaktiviteter blir trukket frem som svært viktig. Å oppleve mestring, tillit, ansvar og delta i meningsfulle aktiviteter spiller en stor rolle. Blant informantene er det ofte et ønske om å bidra til å hjelpe andre unge ut av kriminalitet og rus. Dersom samfunnet klarer å utnytte denne ressursen, har det en **positiv effekt både på enkeltpersoners liv og samfunnet som helhet.**

Mange av informantene forteller om bruk av **ulike typer rusmidler i svært ung alder.** De som virker å ha hatt den hardeste rusavhengigheten startet rundt 12-årsalderen. Grensen mellom rus og ungdomskriminalitet er komplisert, og i beste fall flytende. Kombinasjonen rus og kriminalitet blir beskrevet som et tveegget sverd av en informant. Intervjuene viser at det er viktig å **ha fagkompetanse om rus i arbeidet** med unge og ungdomskriminalitet. Å få behandling for rusavhengighet har hatt positiv effekt på veien ut av kriminalitet for mange av informantene.

Når en person har vært en del av et belastet miljø, kan det være vanskelig å fjerne seg fra hvordan

folk oppfatter deg. **Stigmaet** fra omgivelsene sitter i, og det kan være vanskelig å komme forbi dette hinderet. De fleste informantene forteller at det var viktig å bryte med det gamle miljøet for å komme seg videre og for å holde seg borte fra kriminalitet og rus.

Stigmaet kommer **ikke bare utenfra, men det er også knyttet til hvordan personen ser på seg selv.** Flere informanter forteller om følelsen av å være langt bak «de andre» som har klart å gjøre mer ut av livet sitt. **Å leve på utsiden av samfunnet setter mentale spor**, og mange som har vært i et langt rusløp beskriver hvordan det har påvirket deres mentale helse. Hjelp til å bearbeide de vanskelige erfaringene er en viktig del av endringsprosessen.

Informantene i denne rapporten har jobbet hardt for å være der de er i dag. De har ambisjoner om å **hjelpe andre ut av lignende situasjoner** som de var i. De har ikke lenger samme «skyen av dårlig samvittighet» hengende over seg, som en informant uttrykker det. De ser muligheter, og mulighetene innebærer et liv uten kriminalitet og rus.

Røde Kors håper at denne rapporten kan bidra til å belyse hvilke viktige ressurser informantene og andre som har lignende erfaringer kan tilby, særskilt i arbeidet med å forebygge kriminalitet og hjelpe andre unge personer til en fremtid der de kan håndtere sitt eget «etterliv».

9. ANBEFALINGER FRA INFORMANTENE

Anbefalinger fra informantene til myndighetene og hjelpeapparatet:

Tilbudet til barn og unge må utvikles slik at de kan få oppfølging også utenfor ordinær arbeidstid. Et eksempel er at for barn som er på institusjon og i barnevernets omsorg, er det viktig med muligheter for sosial kontakt og aktiviteter etter at den faste arbeidstiden er over.

Sats på de unge. Det bør være flere tiltak og muligheter som er rettet særskilt mot barn og unge. Det bør blant annet være muligheter for unge til å gå ut i arbeid, det må være praksisplasser som fører til ansettelse, og opplæringsmuligheter utenfor det tradisjonelle skolevesenet. Unge må kunne tjene penger slik at selvstendigheten øker.

Politiet må behandle alle nøytralt. Det bør være funksjoner som sørger for at politiet ikke driver etnisk profilering eller diskriminering.

Vi trenger lavterskeloppfølging. Ikke vent til ungdom begår kriminelle handlinger - forebygging for unge må få mye mer oppmerksomhet.

Ikke plasser eldre og yngre mennesker sammen i fengsel eller i forbindelse med rusbehandling. Dette kan fort bli en skole i kriminalitet.

Unge må få tilgang til en mentorordning etter soning, psykologer må være tilgjengelige og det må være mer midler til tilbakeføring. Se dette i sammenheng med helhetlig oppfølging.

Allerede fra ungdomsskolen må det være mer fokus på rus og psykiatri. Rus og kriminalitet starter tidlig. Tidlig forebyggende innsats er derfor svært viktig.

Mer og bedre informasjon om hvilke tilbud det finnes for unge må gjøres tilgjengelig, også utenfor byene. Det bør være miljøarbeidere i skolene, også i distriktene.

Råd fra informantene til de unge:

Ta ansvar for egen fremtid, tørr å skifte miljø, tørr å se inn i egen fremtid, bruk mulighetene du har, og skaff deg utdanning og jobb. Slutt å være med venner som drar deg inn i rus og i kriminalitet.

SLUTTNOTER

- 1 SSB-tabell 11453 *Siktete personer i alt for hver lovbruddsgruppe, etter kjønn og alder. Absolutte tall 2010-2021* <https://www.ssb.no/statbank/table/11453>
- 2 Se nærmere grunnlag i Kazemian, L. (2007). Desistance From Crime: Theoretical, Empirical, Methodological, and Policy Considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), s. 5–27
- 3 De fiktive navnene gitt informantene er: Maria, Khalil, Kadan, Siri, Peter, David, Miriam, Solveig, Ola, Henrik, Raymond, Trond, Steffen. Navnet Arne i Solveigs historie er også et fiktivt navn.
- 4 Hølaas, I. I. (2022). *Temanotat: Unge som begår kriminalitet. Bekymringsverdige tendensen blant de aller yngste*. Norges Røde Kors www.rodekors.no/globalassets/rapporter/barn-og-unge/temanotat-unge_kriminalitet.pdf
- 5 Bhuller, M. og Røgeberg, O. (2022). *Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff. Utarbeidet på oppdrag for Justis- og beredskapsdepartementet* Oslo Economics <https://www.regjeringen.no/contentassets/e8f0236b-b0784a83911537df3d1fb9f2/rapport-ungdomskriminalitet.pdf> (se kapittel 4)
- 6 Berg RC, Johansen TB, Jardim PSJ, Forsetlund L, og Nguyen L. (2020) *Tiltak for barn og unge med atferdsvansker eller som har begått kriminelle handlinger: en oversikt over systematiske oversikter*. FHI <https://www.fhi.no/publ/2020/tiltak-for-barn-og-unge-med-atferdsvansker-eller-som-har-begatt-kriminelle/>
- 7 Bhuller, M. og Røgeberg, O. (2022). *Kjennetegn ved barn og unge som begår kriminelle handlinger og virkninger av straff. Utarbeidet på oppdrag for Justis- og beredskapsdepartementet* Oslo Economics <https://www.regjeringen.no/contentassets/e8f0236b-b0784a83911537df3d1fb9f2/rapport-ungdomskriminalitet.pdf> (se kap. 4)
- 8 Telson, N. og Vik, K.T.A. (2022) *Kontroller uten kontroll. En kartlegging av etniske minoriteters møte med norsk politi, og en menneskerettighetsvurdering av lovverk og praksis*. Likestillings- og diskrimineringsombudet https://ldo.no/globalassets/ldo_2019/bilder-til-nye-nettsider/etnisitet/ldo_kontroller_uten_kontroll_elektronisk_versjon.pdf
- 9 Hentet 12. juni 2023 fra <https://www.ldo.no/en/ombudet-og-samfunnet/siste-nytt2/stoppes-av-politiet-pa-grunn-av-hudfarge-og-etnisk-bakgrunn/>
- 10 SSB-tabell 09410 *Siktelser mot personer, etter lovbruddstype, alder, statistikkvariabel og år* <https://www.ssb.no/statbank/table/09410/tableViewLayout1/>
- 11 SSB-artikkel (2022. 30.06.) *Fortsatt nedgang i tyverier og narkotikalovbrudd*. SSB <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/kriminalitet-og-rettsvesen/statistikk/anmeldte-lovbrudd-og-ofre/artikler/fortsatt-nedgang-i-tyverier-og-narkotikalovbrudd>
Merk at dette gjelder alle aldersgrupper.
- 12 Justis- og beredskapsdepartementet (2023, 11.05.) *Utvalg skal utrede utvalgte strafferettslige og straffeprosessuelle spørsmål på rusfeltet*. Regjeringen.no <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/utvalg-skal-utrede-utvalgte-strafferettslige-og-straffeprosessuelle-sporsmal-pa-rusfeltet/id2976764/>
- 13 Se blant annet Sandøy, T.A (2022) *Alternative sanctions for young drug offenders: From punishment to help?* (Doktorgradsavhandling, UiO) Institutt for kriminologi og retts sosiologi <https://www.duo.uio.no/handle/10852/93873>
- 14 Bakken, R., Benth, J.S., Fauske, H., Landheim, A.S., og Lien, L. (2023) *Criminal thinking and psychosocial characteristics among young adults entering residential substance use treatment* *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14550725231160337>
- 15 Goplen, M. (2023, 21.04.) *Kriminalitet og rus blant unge* Nasjonal kompetansetjeneste for samtidig rusmisbruk og psykisk lidelse <https://rop.no/aktuelt/kriminalitet-og-rus-blant-unge/>
- 16 Sandøy, T.A. (2018) *Beyond personal reform Punishment and Society*, 21 (4) https://www.researchgate.net/publication/328469964_Beyond_personal_reform_Adolescent_drug-law_offenders_and_the_desistance_process
- 17 Chen, G. (2018) *Building Recovery Capital: The Role of "Hitting Bottom" in Desistance and Recovery from Substance Abuse and Crime* *Journal of Psychoactive Drugs*, 50 (5) ss. 420–429 [Building Recovery Capital: The Role of "Hitting Bottom" in Desistance and Recovery from Substance Abuse and Crime: Journal of Psychoactive Drugs: Vol 50, No 5 \(tandfonline.com\)](https://doi.org/10.1177/1099976118788888)
- 18 Kay, C. og Monaghan, M. (2019) *Rethinking recovery and desistance processes: Developing a social identity model of transition* *Addiction Research & Theory*, 27 (1) ss. 47–54 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/16066359.2018.1539479>
- 19 Weaver, B. (2016) *Offending and desistance. The importance of social relations* Routledge. Her brukes begrepet "abstinence" s. 8
- 20 Gjeruldsen, K. og Jensen, E. (2021) «Alt er jo egeninnsats» – Kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap* (1) ss. 215–236. <https://tidsskrift.dk/NTfK/article/view/125572/172249>
- 21 Weaver, B. (2019) *Understanding desistance: a critical review of theories of desistance*, *Psychology, Crime & Law*, 25 (6) s. 643 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1068316X.2018.1560444?journalCode=gpccl20>
- 22 For å finne en grundig oversikt over de individuelle og aktørienterte teoriene og sosiale og strukturelle teoriene se Weaver, B (2016) *Offending and Desistance: The importance of social relations*. Routledge
- 23 Weaver, B. (2019) *Understanding desistance: a critical review of theories of desistance*, *Psychology, Crime & Law*, 25 (6) ss. 641–658 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1068316X.2018.1560444?journalCode=gpccl20>

- 24 Desistance-teori viser til tre ulike stadier i opphør av kriminell aktivitet; primærstadiet som forholder seg til adferd som i å stoppe med å begå kriminelle handlinger; sekundærstadiet som forholder seg til identitet hvor det sentrale er at man ser på seg selv som en lovlydig person; og tertiærstadiet med tilhørighet for å bli sett **av andre** som en lovlydig person. Se McNeill, F. (2016) Desistance and criminal justice in Scotland. I H., Croall, G., Mooney, og M., Munro (Red) *Crime, justice and society in Scotland*. ss.200-216. Routledge.
- 25 Gjeruldsen, K. og Jensen, E. (2021) «Alt er jo egeninnsats» – Kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap* (1) ss. 215-236. <https://tidsskrift.dk/NTFK/article/view/125572/172249>
- 26 Carlsson, C. (2012) Using 'Turning Points' to Understand Processes of Change in Offending: Notes on a Swedish study on Life Courses and Crime, *British Journal of Criminology*, 52 (1) ss. 1-16
- 27 Gjeruldsen, K. og Jensen, E. (2021) «Alt er jo egeninnsats» – Kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap* (1) ss. 215-236. <https://tidsskrift.dk/NTFK/article/view/125572/172249>
- 28 Weaver, B. (2019) Understanding desistance: a critical review of theories of desistance, *Psychology, Crime & Law*, 25 (6) ss. 641-658 <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1068316X.2018.1560444?journalCode=gpc120>
- 29 Gjeruldsen, K. og Jensen, E. (2021) «Alt er jo egeninnsats» – Kvinners vendepunkter bort fra kriminalitet. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap* (1) ss. 215-236. <https://tidsskrift.dk/NTFK/article/view/125572/172249>
- 30 Røde Kors (2020) *Innelåst. Om konsekvenser av isolasjon, fra samtaler med Røde Kors frivillige og innsatte i norske fengsler* (Rapport 2020) https://www.rodekors.no/globalassets/_rapporter/humanitar-analyse-rapporter/innelast--om-isolasjon-i-fengsel-rode-kors-2020.pdf
- 31 Uglevik, T (2022) The Transformative Power of Trust: Exploring Tertiary Desistance in Reinventive Prisons. *The British Journal of Criminology*, 62 (3) s. 623–638 <https://academic.oup.com/bjc/article/62/3/623/6354258>
- 32 Paternoster, R., og Bushway, S. (2009). Desistance and the Feared Self: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 99 (4), s. 1103–1156
- 33 Moffit, T.E, (1993) Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: a developmental taxonomy. *Psychol Review*. 100 (4) ss. 674-701.
- 34 Hølaas, I. I. (2022). *Temanotat: Unge som begår kriminalitet. Bekymringsverdige tendensen blant de aller yngste*. Norges Røde Kors www.rodekors.no/globalassets/_rapporter/barn-og-unge/temanotat-unge_kriminalitet.pdf
- 35 Sandøy, T.A. (2018) Beyond personal reform *Punishment and Society*, 21 (4) https://www.researchgate.net/publication/328469964_Beyond_personal_reform_Adolescent_drug-law_offenders_and_the_desistance_process
- 36 Fyhn, T., Radlick, R. L., Sveinsdottir, V. (2021). *Unge som står utenfor arbeid, opplæring og utdanning. En analyse av unge i NEET-kategorien*. (2). NORCE Helse og NORCE Samfunn. <https://www.ks.no/contentassets/25072fbf9d4d4577899c335e431117d7/Unge-utenfor-arbeid-opplering-og-utdanning.pdf>
- 37 Ugelvik, T. (2022) The Transformative Power of Trust: Exploring Tertiary desistance in Reinventive Prisons, *The British Journal of Criminology*. 62, (3) ss. 623-638
- 38 Weaver, B. (2019) Understanding desistance: a critical review of theories of desistance, *Psychology, Crime & Law*, 25 (6) s. 648
- 39 Maruna, S. (2001) *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*. American Psychological Association
- 40 Dette er i tråd med interaksjonistteorier som vektlegger eksempelvis at arbeid/jobb er viktig for personlig og sosial identitet, heller enn sosial kontroll (Weaver 2019)

Besøksadresse Hausmanns gate 7, 0186 Oslo Postadresse Postboks 1, Grønland, 0133 Oslo
Telefon (+47) 22 05 40 00 E-post post@redcross.no